

ARNAVUT SİNEMASINA GENEL BİR BAKIŞ

Onur Sherifi¹
Serpil Kirel²

ÖZET

1900'lu yılların başında, ülkeye gelen seyyar panayırlar ve sirkler sayesinde sinema ile tanışan Arnavutluk'un, bu eski tanışıklığa rağmen kendi sinemasını kurması, 1950'leri bulacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopması ile birlikte, sürekli iç çatışmalar ve farklı işgalciler ile uğraşması gereken Arnavutluk, aynı zamanda ülkede var olan ekonomik kriz ve geri kalmışlık ile mücadele etmek zorunda kalır. Bu zor dönemlerde ülkedeki sinema alanında yaşanan tek olumlu gelişme ise, her ne kadar derme çatma yapılardan oluşsa da, yeni açılan sinema salonları ve yabancı şirketler tarafından bu topraklarda çekilen filmler olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası krallık sisteminden sosyalizme geçiş yapan ülkede, neredeyse 50 sene sürecek bir rejim kurulmuştur. Arnavutluk'ta çekilen ilk filmler ise komünist dönemde kurulan "Shqipëria e Re" nam-ı diğer "Kinostüdyo"nun kurulması ile gerçekleşmiştir. Sovyet yardımı ile kurulan bu dev stüdyo, Arnavutluk'un film fabrikasına dönüşmüştür. Ancak Arnavutluk komünist yönetiminin izlediği dış politikalar; kurduğu baskıcı rejim ve kontrol, hissedilir bir biçimde sinemaya da yansımıştır. Dolayısıyla "Kinostüdyo" da partinin kontrolünde olan bir propaganda üretim yeri olmaktan kaçamamıştır.

1992'de komünizmin çökmesi ile birlikte Arnavutluk serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır. Bu durum sinema üretimini ise oldukça kötü bir biçimde etkilemiştir. Film üretiminde yaşanan bu hızlı düşüşe rağmen artık üretilen filmlerde yönetmenler eski sisteme göre çok daha özgür bir biçimde kendilerini ifade etmeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ulusal sinema, propaganda, sansür, sinema ve tarih, toplum / izleyici, öteki, ideoloji.

A GENERAL OVERVIEW ON THE CINEMA OF ALBANIA

ABSTRACT

Albania that was introduced to the cinema in early 1990s by travelling fairs and circuses would establish its own national cinema by only 1950s with a belated actualization, given the fact that the country was long acquainted with the concept.

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, onur_sh@hotmail.com

² Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

Due to its separation from Ottoman Empire hence the internal conflicts and various occupants, the country was struggling through an economic crisis and backwardness. The only cinematic breakthrough that had occurred at the time of commotion, although in flimsy architecture, was the opening of cinema halls and the films which were shot in Albanian territory by the foreign film companies.

The country would right after leave the monarchy regime and evolve to socialism that would last 50 years. Eventually the very first films that were actioned in Albania were realized right after the establishment of Shqiperia e Re, as known as Kinostudio. Founded with the help of Soviet regime, this massive studio soon turned out to be the cinema factory of the country. However the foreign policy the Albanian communist government followed at the time, and the autocrat dictatorship regime they imposed palpably took its effects also on cinema. Kinostudio inevitably grew to become a place of production for propaganda.

In 1992, along with the collapse of Communism, Albania finally switched to the free economy which had its drawbacks on cinema quite drastically. In contrast to the dramatic fall in film production, the directors however had started to express themselves much more freely compared to the former term.

Keywords: National cinema, propaganda, censorship, cinema and history, society / spectator, other, ideology

Giriş

Arnavutluk'ta daha önce bulunmamış veya herhangi bir aile bağı olmayan birisi için Arnavut sineması, tıpkı Arnavutluk'un kendisi gibidir; bir bilinmeyendir. Gerek Osmanlı döneminde gerek ise Enver Hoxha (Hoca) yönetimindeki komünist dönemde olsun, Arnavutluk hem Batı hem de birçok Doğu ülkesi için bir kapalı kutudan ibaretti. Kendileri tarafından "Kartalların Diyarı" olarak adlandırdıkları bu ülkede, sinema sanatının kendisi çok erken yıllarda giriş yapmış olsa da, bu sanatı kendilerinin kullanması için gereken şartların oluşması ancak Komünist dönemde "Kinostudio / Kinostüdyo"nun kurulması ile gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada Arnavutluk Sineması'nın serüveni, ülke siyaset tarihi ile paralel bir şekilde incelenip anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışma 3 ana bölümden oluşmaktadır: Birinci Bölüm; Arnavutluk'un Osmanlı'dan ayrılışından, yani 1900'lü yılların başından, II. Dünya Savaşı dönemine kadarki zamansal periyodu kapsamaktadır. Bu bölümde Arnavutluk'un cumhuriyetten krallığa geçişi, Kral Zog'un İtalyanlar ile yakınlaşması ve Faşist işgali incelenerek sinemadaki yansımaları incelenmiştir.

İkinci bölüm ise; II. Dünya Savaşı sonrası kurulan sosyalist rejimden, 1992'de düzenlenen demokratik seçimler, yani komünizmin çöküşüne kadarki süreci kapsamaktadır. Bu bölümde detaylı bir şekilde Arnavutluk'ta yaşanan siyasi değişimler ve bu değişimlerin sinemaya yansıyan sonuçları ele alınacaktır. Ayrıca bu bölümde detaylı bir biçimde sinema sanatının işleyiş şekli ve yapılanması da incelenecektir. Çalışmanın son bölümünde ise komünizm sonrası dönemde Arnavutluk'ta yaşanan politik olaylar ve bu olayların sinema sanatına yansımalarına değinilmiştir. Bu bölümde ayrıca ülkenin sosyalist düzenden serbest piyasaya hazırlıksız geçişi ve bunun sinema üretimine yansıyan trajik sonuçlarına da değinilecektir.

Arnavutluk'un gerek etnik yapısı, gerek dili ve kültürü gereği Balkanlar'daki hiçbir ülke ile benzerliğinin olmaması başta Balkan ülkeleri tarafından ihmal edilip görmezlikten gelinmesine sebep olmuştur. Bu çalışmanın amacı; Türkçe sinema literatüründe, dünya sineması

kategorisinde, hakkında kapsamlı bir bilgi bulunmayan Arnavutluk sinemasının, siyasal ve toplumsal değişim dönemleriyle birlikte incelenip tek bir çalışmada sunulması, bu eksikliğin giderilmesidir.

1. KOMÜNİST REJİM ÖNCESİ DÖNEM / 1905-1945 YILLARI ARASI ARNAVUTLUK'TA SİNEMA ÇALIŞMALARI

Arnavutluk topraklarında ilk sinema gösterimleri seyyar panayırlar vasıtasıyla İtalyanlar tarafından yapılmıştır. O zamanın seyyarları, İtalya'dan Manastır'a çokça seferler düzenliyorlardı. Zira, Manastır şehri kültürel ve ekonomik açıdan, o zamanın Balkanlar'ındaki en önemli şehirlerden birisiydi. Bu yolculuk sırasında Arnavutluk'tan geçen seyyarlar, yol boyunca bulunan farklı şehirlerde de gösterimler yapmıştı (Hoxha, 2007, s.15-16). Erişilen belgelere göre Arnavutluk'ta, özel olarak da olsa yapılan ilk film gösterimleri; 1905-1906 yıllarında ülkenin Durres (Dıraç), İşkodra, Korça (Görice) ve Vlora (Avlonya) gibi zamanın diğer şehirlerine göre daha gelişmiş ve dış dünya ile iletişim halinde olan şehirlerinde yapılmıştır. Bu gösterimler genelde gezici sirk ve panayırlar düzenleyen gösterimciler tarafından yapılmaktaydı (Hoxha, 1994, s.8).

1909 yılında Kosta ve Tashko (Taşko) Çomo Kardeşler Batı Avrupa'dan satın aldıkları sinematograf aleti ile Manastır'da bir tiyatrodaki sinema gösterimleri düzenlemeye başladılar. Bu gösterimler aralıklarla, 1915'te Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle şehrin savaş meydanına dönmesi sonucu kapatılana kadar sürmüştür. Çoğu ülkede olduğu gibi Arnavutluk'ta da bu yeni buluş ile ilk ilgilenenler sanatsever aydın kesimden insanlardı. Bunların en önde geleni ise Kol İdromeno'dur. İdromeno, Avrupa'nın birçok şehrinde çevresi olan bir sanatseverdir. Pietro Marubi'nin de yanında fotoğraf asistanlığı yapmış ve aynı zamanda ressam olarak da ün yapmış olan Kole İdromeno, yeni devrimsel bir buluş olarak tanıtılan sinemaya oldukça fazla ilgi duymaktaydı. 1911'de kurulan "Gjuha Shqipe / Arnavut Dili" adlı bir sanat ve eğitim kulübüne üye olan İdromeno, bu dönemde sinema projeksiyon aleti olarak kendi evinde gösterimler düzenlemeye başladı. İlk gösterim tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmasa da, sözlü tarih kaynaklarına göre İdromeno'nun 1911'de Avrupa'dan getirdiği bir sinematograf aleti sayesinde evinde gösterim yapmaya başladığına dair bilgiler bulunmaktadır (Llazani, 2000, s.13).

Arnavutluk'un bir diğer önemli şehri de Görice/Korça idi. Ülkenin ekonomik olarak da önemli yerlerinden olan şehir, zamanla ABD, Avustralya, Batı Avrupa ve Arjantin'den dönen birçok göçmen ile birlikte tam bir Batılı şehir imajı sergilemekteydi. Şehirde yeni Batı hayat tarzı da yer edinmeye başlanmıştır. Yeni kafeler, oteller ve gazinolar kuruldu. "Stema" bu gazinolardan biriydi. Bu gazinoda da 1911'de müşterilerin ilgisini çekmek adına yeni yüzyılın en önemli ve harika buluşu olan sinemanın gösterimleri yapılmaya başlandı. Bu olay yerel gazetelerde de manşet olmuştur. Zamanın yerel gazetesi olan "Koha" adlı gazetede "İki gün önce Stema gazinosunda sinematograf oynatılmaktadır. Bu büyüleyici oyuncak gün geçtikçe insanların ilgisini daha fazla çekmektedir" yazmıştır. Ancak bu gösterimler düzenli değildir ve kısa bir süre sonra da sona erer. Bunun sebebi ise bu gösterimleri düzenleyen kişinin muhtemelen bir seyyar gösterici olmasıdır (Hoxha, 2007, s.18).

İşkodra kentinde ise, bağımsızlığının hemen öncesinde 1 Eylül 1912'de Joseph Stauber, 2 yıllığına olmak üzere Kol İdromeno'nun stüdyosunun da bulunduğu evi kiralar ve burada 1914'e kadar düzenli olarak sinema gösterimleri düzenlemeye başlar. Bu işletmenin adı "Grand- Kino Skioptiko / Theater- Elektrik" dir. Burada her gün, günde 2-3 seans düzenli olarak gösterim yapılmaktaydı. Gösteri programları her iki haftada değişmekle birlikte haftada 2 kere de kadınlara özel gösterimler yapılmaktadır (Llazani, 2000, s.13).

Yukarıdaki paragraflarda belirtildiği gibi, açılan ilk salonların modern sinema salonlarından çok, seyyar ve geçici olarak kurulmuş uyarılma salonları olduğunu görüyoruz. Bu dönemin en önemli yanı ise Arnavutluk'un sinema buluşuyla tanışmasıdır. Bu, çoğu derme çatma yapılar olan salonun kapanışı ise Avrupa'ya etkisi altına alacak olan ve Balkanları da oldukça fazla etkileyecek olan I. Dünya Savaşı nedeniyle olacaktır. 1912 yılının Aralık ayında altı büyük güç (İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya ve İtalya) arasında düzenlenen Londra Konferansı'nda Arnavutluk'un kaderi belirlenecektir. Sir Edward Grey'in önderliğinde düzenlenen bu konferansta Arnavutluk'un bir bağımsız ülke olarak varlığı ve sınırları tartışılmıştır. Uzun süren görüşmeler sonrasında Balkanlar ve büyük güçlerin mutabakata varılmasıyla Arnavut'lardan başka herkesi memnun edecek bir karara varılmıştır. Bu karara göre Arnavutluk'un 3'te biri (Kosova da dâhil olmak üzere) komşu ülkelere verilmiştir. Bir halkın kaderinin belirlendiği böylesine önemli bir konferansta Arnavutları temsil eden ve söz sahibi olan hiçbir temsilci çağrılmamıştır. Arnavutlar, ne sınırlarını belirleme kararında ne de gelecek hükümdarı seçme ayrıcalığına sahip değillerdi. 29 Temmuz 1913 Londra Konferansı'nda alınan karar ile Arnavutluk, büyük güçlerin garantörlüğünde bağımsız bir prenslik olarak ilan edildi. Bu prensliği yönetecek olan kişi ise daha ileri bir tarihte seçilecekti. Bu zamana kadar oluşan boşluğu ise büyük güçlerin birer temsilcisinden oluşan bir yönetim kurulu dolduracaktı. Arnavutluk Prensiği'nin atanmasının ardından ülkeye Durres (Dıraç) limanından giriş yapan Prens Wilhem Wied, 6 ay hüküm sürdüğü Arnavut Prensiği'nden, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle bozulan anlaşma sonucu ülkeyi terk ederek ayrıldı ve bir daha asla geri dönemedi (Amstrong, 2005, s.11).

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Arnavutluk yine büyük devletlerin çıkar savaşlarına sahne oluyordu. Bu durum sonucunda oluşan ekonomik kriz, siyasi istikrarsızlık gibi birçok önemli sebeplerden dolayı sinema, ülke içerisinde yeteri kadar yaygınlaşmamıştır. Ancak, aynı zamanda bu dönemde İtalya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi askeri birliklerde seyyar sinema ekipleri bulunmaktaydı ve bunlar o bölgelerde bulunan askerlere ve daha sonra yerel halka da gösterilmek üzere açık alanlarda gösteriler düzenlemekteydi. 1917'de Tiran'daki "Orient" adlı kafede Avusturyalı'lar tarafından askerlere özel gösterimler düzenlenmek üzere sinema gösterimleri yapılmaya başlandı ve bu gösterimleri Tiran halkının da izlemesine izin verildi. Kuşkusuz, düzenlenen filmlerin hepsi birer propaganda filmiydi ve amaçları askerlerini diri tutmak, yerel halka ise ideolojilerini yaymaktı. Bu tarz seyyar sinemalar "FeldKino" (Saha Sineması) olarak anılmaktaydı (Mehilli, 2012, s.450).

Üstte belirtildiği gibi Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan ilk uyarılma salonlarının yerini ülkeye yerleşen Fransız, İtalyan, Avusturya ordularının kendi birliklerindeki seyyar sinemalar almıştır. Bu sinemaların ana amacının kendi askerlerinin moralini yüksek tutmak; ikinci amacının ise, ülkeye kendi ideolojilerini yaymak olduğunu görüyoruz. Arnavutlar tarafından özel olarak sinema gösterimi amaçlı açılacak sinemalar için ise Arnavutluk'un 1920'leri beklemesi gerekiyordu. 1921 yılının Nisan ve Aralık ayları arasında beş kez hükümetin değiştiği Arnavutluk'ta, Ahmet Zog, Aralık 1922'de başbakan ve içişleri bakanı olmuştur. 1922-1924 yılları arasında sadece ülkenin azınlıkta bulunan gerici kesiminin desteğine sahip olan Zog'a karşı demokrasi yanlısı liberal aydınların demokratik bir rejim oluşturmak için gösterdikleri çabalar sonuçsuz kalmıştır. Haziran 1924'te demokratların çıkardığı bir ayaklanma ile ülkeyi terk etmek zorunda kalan Başbakan Ahmet Zog, tutucu toprak sahiplerinin ve Yugoslavya'nın desteğiyle altı ay sonra geri dönerek, bu dönemde kurulan Fan Stelian Noli liderliğindeki hükümeti de devirerek dikta rejimi kurmuştur. 1925 yılında kurulan hükümet ve cumhuriyetin ilan edilmesi ile Zog cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Yeni anayasanın, cumhurbaşkanına tanıdığı koşulsuz veto yetkisi, seçim çağrısı ve anayasada değişiklik yapma haklarıyla, öncelikle muhalefet ile mücadele eden ve 1925-1928 yılları arasındaki dönemi, 1928-1939 yılları arasındaki dönemin Diktatörlük Dönemi olarak anılmasını sağlayacak

hazırlıkları yapmak için harcamıştır. Cumhurbaşkanı Zog, muhalefeti etkisiz hale getirdikten sonra İtalya ile olan ikili ilişkileri geliştirecek adımlar atmıştır. 1926 yılında imzalanan Dostluk ve Güvenlik Antlaşması ile İtalya'ya Arnavutluk'taki mevcut statükonun korunması için hak ve yükümlülükler veren, ekonomik ve siyasal açıdan bağımlı hale getiren Zog, İtalya'dan aldığı güç ile 01 Eylül 1928 tarihinde taç giyerek kendisini kral ilan etmiştir (Akyol, 2007, s.15-16).

Savaş sonrası toparlanma sürecine girilmeye çalışılan ülkede, uzun zaman sonra yerel halk tarafından tekrar özel işletmeler açılmaya başlanır. Daha önce söz edildiği gibi, ilk salonlar Avlonya (1920), Görice (1921), Tiran, İşkodra ve Berat (1926) gibi daha gelişmiş olan yerlerde açılmıştır. 1936'lı yıllara gelindiğinde Arnavutluk'ta sinema salonlarının sayısı 15-20'yi bulsa da, düzenli gösterim yapan sinema salonların sayısı 5-6 civarındaydı. Çoğu salon, ortalama bir sinema salonunun düzenli gösterim yapması için gereken temel şartları bile barındırmıyordu. Bu yıllarda sinema sektöründeki gelişmelerin hepsi bireysel çabalar sonucu ortaya çıkan hareketlerdi (Hoxha, 2007, s.23).

Arnavutluk'ta bir Arnavut tarafından özel olarak sinema gösterimlerine açılan ilk salon Avlonya'da açılan "Perparimi/ İlerleme" Sineması'dır. 1920'de açılan bu sinemanın sahibi ise Kojdhel Luari (Zilya)'dır. Bu sinema aynı zamanda savaş öncesi İtalyanların sinema gösterileri yapabilmesi için inşa edilmiş bir barakaydı. Kojdhel Zilya, sinema gösterimleri için eksik araçları eski İtalyan Mareşal Giovanni Valenco'nun yardımıyla tamamlamıştır. Valenco I. Dünya Savaşı'nın sonlarında kendi birliğinden vazgeçip Arnavutlarla birlikte savaşçı cephaneye dağıtılmasıyla meşhur üst rütbeli bir İtalyan askeridir. Kojdhel, Valenco'nun yardımıyla bu yeni aletin kullanımını öğrenmiştir. "Perparimi / İlerleme" sineması bir vatansever tarafından, çeşitli zorluklara rağmen birçok kişinin yardımıyla açılmıştır. Salon bir ticarethaneden çok bir kültür merkezi misyonunu üstlenmiştir. Kojdhel, bilgiye ve kültüre aç gençlerin bu yeni çağın aracı tarafından gösterilenlere ulaşabilmesi için bazen çok düşük fiyattan bilet satmaktaydı. Bazen de ücretsiz sinema gösterimleri düzenlemekteydi. Ancak Avlonya belediyesinin burayı bir ticarethane olarak vergi listesine koyup yüksek vergi istemesi ile birlikte salon kapatılmaya mahkûm edilmiş ve 1925'te sinema "Perparimi/İllerleme" kapanmıştır. İdeallerinden vazgeçmeyen Kojdhel Zilya, sineması kapandıktan sonra diğer şehirlere giderek oralarda çeşitli ortamlarda gösterimler düzenler, sonraki yıllarda açılacak olan büyük sinema salonlarının çoğunda çalışır ve "Nacional" sinemasının diğer şehirlerde açılmasına ön ayak olur. Kojdhel aynı zamanda sinematograf ve genel olarak sinema salonunda çalışmak üzere birçok kişiyi de yetiştirmiştir (Hoxha, 1994, s.19).

12 Mart 1921'de "Koha" gazetesinde Korça (Görice) şehrinde Arnavutlar tarafından açılacak bir sinema-tiyatro salonunun duyuru haberi yer almaktadır. 14 Mart'ta açılan bu sinemanın ismi "Cinema Moderne"dir. Sinema, yapılan reklamlara rağmen derme çatma bir salondan oluşmaktadır ve modern bir sinema salonunun gerektirdiği koşulları sağlayamaz. Ancak bu sinemanın gazetelerde yapılan onca reklamı olmasına rağmen izleyici sayısının düşük olması, o günlerde yaşanan ekonomik krizden çok, yüksek bilet fiyatlarından kaynaklanmaktadır (Hoxha, 1994: 21). 22 Haziran 1926'da "Nacional" adlı bir diğer sinema salonu açılmıştır. "Nacional" salonu Arnavutluk'ta özel olarak sinema ve tiyatro gösterimleri için açılan ilk modern salon olma unvanını taşımaktadır. "Nacional"de sessiz filmler gösterilmekteydi ve filmlerin müzikleri ise gramofondan verilmekteydi. "Nacional" çok kısa zamanda hızlı bir ekonomik büyüme gösterdi ve çok geçmeden Ergiri, Avlonya, Dıraç, Elbasan ve Berat gibi Arnavutluk'un en önemli şehirlerine şubeler açarak dönemin en büyük sinema kuruluşu oldu. 1926'nın sonlarında Korça şehrinde de "Lluks" Sineması açıldı. Basın tarafından çok büyük ilgi gören bu yapı bir sanat mabedi olarak tanıtılmaktaydı. Sinema 400 koltuktan oluşmaktaydı ve "Nacional"den sonra Arnavutluk'taki en büyük salon konumundaydı. Filmler sessiz olduğundan dolayı fimlere salondaki bir piyanist tarafından eşlik edilmekteydi. Bir sene sonra ise Nisan

1927'de Arnavutluk'taki ikinci sinema şirketi olan "Shoqeria Anonime Cinematro/Cinematro Anonim Şirketi" kuruldu ve Korça şehrinin ve ülke genelinin en büyük sinema salonu olan "Majestik" Salonu açıldı. 600 koltuktan oluşan salon, tiyatro oyunlarının yapılması ve izlenmesine de uygun olarak inşa edilip, içinde aynı zamanda baloların düzenlendiği bir alan, bar ve restorana da sahipti. Ülkedeki en ihtişamlı sinema salonu olan "Majestik", yerel basın tarafından da Balkanlar'daki en güzel sinema salonlarından biri olarak ilan ediliyordu (Hoxha, 1994, s.27).

Sinemanın, Arnavutluk'un kültür ve sanat hayatındaki en önemli katkılarından biri açılan salonlar sayesinde olmuştur. Bu salonlar çeşitli fikir ve sanat kulüplerine ve liselere, sanatsal ve vatansever faaliyetleri yürütebilecekleri birer merkez olma imkânı sunmuştur. Yıllardan beri varlığını sürdüren ama çok etkili olamayan bu kulüpler, sinema salonlarının farklı şehirlerde açılmasıyla birlikte ülkenin dört bir tarafına yayılmaya başladılar. Aynı salonlar komünist dönemde de görüleceği gibi çok amaçlı kullanılmaktaydı. Sinema salonlarının işletmecileri de bu kulüplerle yapılan işbirliğinden gayet memnundular. Salon sahipleri bu kulüplere salonlarını kiralayarak maddi gelir sağlayabiliyorlardı. Kulüplerin halk üzerindeki etkisi güçlüydü ve çoğu kişi sinema ile bu kulüplerin toplantıları sayesinde tanışıyordu. Böylece salonlardaki izleyici sayısı da giderek artmaya başlıyordu. Aynı zamanda kulüpler tarafından düzenlenen komedi oyunları ve güldürü, halk tarafından çok beğenilince sinema salonu sahipleri de bu amatör oyuncularını film aralarında veya öncesinde sahneye çıkarmak üzere işe almaya başladı ve böylece ulusal tiyatrunun doğmasında ilk adımlar atılmış oldu (Hoxha, 2007, s.142).

Açılan bu salonlarda düzenlenen çeşitli kültürel faaliyetlerden biri de müzik konserleriydi. Bu salonlarda düzenlenen sanatsal faaliyetler sayesinde, Arnavutluk toplumunda o zamanlarda çok zor durumda ve çok az bir ayrıcalığa sahip olan kadınlar için toplumsal özgürleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Theodora Sherri (Teodora Sherri)'nin bir tiyatro oyununda başrol oynaması ve Tefta Tashko (Tefta Taşko)'nun tarihi konseri bu gelişmenin ilk örneklerindedir. Bu iki kadından biri olan Sherri, Arnavut tarihinde bir oyunda sahneye çıkan ilk kadın olurken, Tashko ise Arnavut tarihindeki ilk kadın şarkıcı olma onuruna sahip olmayı başarmıştır. İkisinin ortak noktası ise, bu tarz sinema salonlarında ilk kez sahne almalarıdır (Hoxha, 2007, s.156).

2. ARNAVUTLUK'TA İLK FİLM ÇEKİMLERİNİN BAŞLANGICI VE SİNEMA ÜRETİMİNİN YAYGINLAŞMASI

Arnavutluk'un kendi sinemasının doğuşu 1950'lerin başı gibi geç bir döneme denk gelse de ülkede "Arnavut ve Arnavutluk" teması üzerinden birçok arkeolojik, etnografik, endüstriyel ve siyasi amaçla çekilen oldukça eski tarihli filmler mevcuttur. İlk çekimler Batılı film şirketleri tarafından yapılmıştır. Film çekimlerinin başladığı ilk dönem 1900'lerin hemen başında olmuştur. Bu döneme Balkanlar'da Osmanlı'ya karşı çıkan isyanlar damgasını vurmuştur. Balkanlar'ın bu bölgesinde etkin olmak isteyen birçok güçlü ülke Balkanlar'ın yeniden haritalanmasında yer almak istemektedir. Balkan Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını henüz ilan etmemiş tek ülke olan Arnavutluk'a birçok komşu ve uzak ülkelerden ajan ve diplomatlar gelmeye başlar. Bölge hakkında bilgi almak adına yollanan birçok gazeteci, araştırmacıların yanına bir de yeni araç olan sinema çekim grupları da dahil edilir (Hoxha, 2007, s.267). Arnavutluk topraklarında ilk çekim yapan ekip İngiltere'den gelmiş olan "Charles Urban" şirkettir. Genellikle "Chronicle" denilen haber filmleri çeken şirket, eğittiği birçok ekibi dünyanın farklı yerlerine göndererek filmler hazırlattırmaktaydı. Bu ekiplerden bir tanesi de Charles Raider Nobel önderliğinde, Balkanlar'ın güneyine gelerek bu coğrafyadan Arnavutluk da dahil olmak üzere birçok yerde çekimler yaptı. Ekibin merkezi ise Manastır'dır. (Bitola). Ekip, özellikle o zamanın Balkanlar'ında en önemli gelişmelerinden biri olan Makedon'ların Osmanlı'ya karşı başlattıkları ayaklanma ile ilgilenmektedir. 1906'da bu ekibin sinema

operatörlerinden biri olan McKenzie, “Charles Urban” şirketine “Arnavutluk ve Karadağ Alpleri” filmini de çekmiştir (Hoxha, 1994, s.57).

Aynı dönemlerde Manaki Kardeşler de Avrupa’dan satın aldıkları sinematografi aleti (Bioskop Kamera Nr. 300) ile birlikte çekimler yapmaya başlamıştır. Manaki Kardeşler’in Balkan coğrafyasındaki ülke sinemaları tarihinde çok önemli rolü vardır. Balkanlar’ın Lumiere’leri olarak adlandırılan Manaki Kardeşler, Arnavutluk da dahil olmak üzere Balkanlar’daki çoğu ülkenin tarihine yön veren birçok etkinliği kaydetmiş veya fotoğrafını çekmiştir. Arnavutluk’un güneyinde doğan bu ikili daha sonraları Manastır’a taşınarak orada hem bir stüdyo hem bir sinema salonu açmıştır. Manaki Kardeşler 1905’ten beri, Arnavutluk da dahil olmak üzere, Güney Balkan ülkelerinde birçok çekim gerçekleştirmiştir. Bunların Arnavutluk sinema ve genel tarihinde en önem taşıyanı ise, 1908’de çekime aldıkları ünlü “Manastır Kongresi”dir. Kongre, birçok Yugoslav sinemasında “Kongresa Albanasa” adı ile gösterilmiştir Arnavut aydınları tarafından düzenlenen bu kongrede ortak bir alfabe kurulmuş ve sonralarında Arnavutluk’un bağımsızlığa giden yolunda çok kilit bir rol oynamıştır. Bugün Arnavutluk’un arşivinde bulunan Gjerj Fishta, Themistoklinj Germenji, Hil Mos, Mati Logoreci, Ndre Mjeda, Çerçiz Topulli, Shahin Kolonja gibi zamanın en önemli simalarının portreleri, Manaki Kardeşler’in “Kamera 300”ü sayesinde mevcuttur. Manaki’ler aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk’ün de Manastır’da eğitimde bulunduğu sürede portresini çekmiştir (Hoxha, 2006, s.32).

1908-1912 yılları arasında özellikle Arnavutluk’un kuzeyinde başlayan bağımsızlık hareketleri ve orada kurulan çetelerin çarpışmaları birçok ülkenin dikkatini çekmekteydi. Böylece birçok sinema şirketi, ekiplerini bu bölgeye götürmeye çalışmaktaydı. İtalyan “Unitas” şirketi ilk çekimini Arnavutluk’ta bu bölgede çekmiştir. Filmin ismi “Albania Ribelle/ Arnavutluk Ayaklanması” (1909) idi. Bir başka İtalyan film şirketi olan “Aqua Films” de “La Guerra Balcanica” (1909) adlı belge film ile Arnavutluk ile birlikte Balkanlar’da süren savaşı ele almaktaydı. Aynı şirket bir de “Sanguie Balcanico/Balkan Kanı” (1909) adlı filmi de çekmiştir. Bu dönem Arnavutluk’ta sinema çekimleri, dünya genelinde sinemanın emekleme vaktinde olduğundan, bu coğrafyada çekilen filmlerin çoğu haber filmi (chronicle) olarak biliniyordu (Mehilli, 2012, s.452). I. Dünya Savaşı’na denk gelen bu dönemde İtalyan’lar Avusturyalı’ların aksine Arnavutluk’un güneyini işgal etmiştir. İtalyan’lar bu işgali konu alan “Adriyatik’ten Ege’ye” (1917) ve “Ordumuzun Arnavutluk’a Gelişi” (1917) adlı haber filmleri çeker. 1918’de ise yine propaganda amaçlı çekilen “Arnavutluk Kurtarıldı” adlı film çekilmiştir (Hoxha, 1994: 71). İtalyan’ların Arnavut topraklarına ilgileri, Kral Zog ile Mussolini yakınlaşması döneminde iyice artacaktır. Fransız “Eclair” şirketi de İşkodra şehrinin hayatını, mesleklerini ve halkını konu alan bir haber filmi çekmiştir. Film, şu an Londra Milli Arşivi’nde mevcuttur. İşkodra’nın eski ismini taşıyan “Scutari” (1912) adlı filmi çeker (Despot, 2012, s.230).

Bir başka film, Prens Wied’in Arnavutluk’a girişini konu alan ve çekimlerini bir Avusturya film şirketi olan “Sascha Filmfabrik” firmasının yaptığı “Prens Arnavutluk’a Gelişi” (1914) filmidir. Filmde, prensin gemi ile limana yaklaşması ve gemiden inerek yeni kurulan prensliğe ayak basması gösterilmiştir. Aynı şirket “Albanien, Land Und Leute in Albanien/Arnavutluk, Hayat ve İnsanlarla Arnavutluk” (1914) adlı tanıtım filmini çekmiştir. Bir başka Avusturyalı film şirketi olan “Wiener Autorenfilm”, “Durazzo, Die Neus Residenz Von Albanien/Dures (Dıraç), Arnavutluk’un Yeni Merkezi” (1914) filmini çeker. Filmin bir kopyası da şu an Arnavutluk film arşivinde bulunmaktadır (Hoxha, 2007, s.278).

Arnavutluk’ta krallığın ilanı ile kendini kral olarak ilan eden Ahmet Zog, o zamanın faşist İtalya’sının dikkatini çekmiştir. Arnavutluk’u her zaman etkisi altında tutmaya çalışan İtalyan yönetimi kurulan yeni devlet ile çeşitli ortaklıklar içeren anlaşmalar sağlamıştır. Birçok İtalyan film şirketi ülkeye çekimler yapmak üzere gelir (Hoxha, 2007, s.76). İtalyan hükümeti bu

yakınlığını göstermek adına Zog'un yaptığı çoğu önemli etkinliği Luce'den gönderdikleri ekipler tarafından filme çektirir. Bunlar arasında "Cumhurbaşkanı Zog'un İşkodra Ziyareti" (1926) sayılabilir. İtalyanlar Arnavutluk'ta birçok çekim yapmıştır. Luce'nin gönderdiği ekipler neredeyse tüm ülkeyi dolaşıp kayıtlar yapmıştır. İtalyan film şirketleri tarafından bu dönemde yapılmaya başlanan haber filmleri ve belgesellerin amacı, gösterildikleri İtalya'da, İtalyan'ların Arnavutluk'un bilinmeyen cazibesini göstermek değil, Bu ülkenin ancak İtalyan devletinin yardımı ile ilerleyebileceğini göstermektir (Hoxha, 2007, s.282). Görüldüğü üzere, Kral Zog'un İtalya devleti ile kurduğu ilişkiler sonucu Zog, faşist yönetime tanıdığı ayrıcalık ve özgürlükler sayesinde bu ülkeden gelecek olan faşist ideolojinin Arnavutluk'ta yayılmasına yardımcı olmuştur.

İtalyan'ların Arnavutluk'taki sinema faaliyetleri "Luce"nin haber filmlerinden ibaret değildir. 1927'de İtalyan yönetmen Amleto Palmeri, Arnavutluk'un İşkodra kentinde "Nanu, La Cugina Albania / Arnavutluk'tan Kuzenim" adlı uzun metrajlı kurmaca filmi çekmiştir. Bu film Arnavutluk topraklarında çekilen ilk uzun metrajlı kurmaca film olma özelliğini taşımaktadır (Hoxha, 2007, s.282).

Kral Zog'a verilen önemi göstermek adına İtalyan hükümeti krala sürekli ilgi göstermekteydi. Kralın doğum günü kutlamaları olan 8 Ekim kutlamalarında olduğu gibi kralın çoğu önemli etkinliği "Luce" ekipleri tarafından kaydedilip sinema salonlarında gösteriliyordu. Ayrıca İtalyan şirketlerinin faaliyetleri ve yatırımları da epik anlatım ile filmlerde gösterilmekteydi. Filmlerin isimleri de "Arnavutluk'un Yükselişi" ve "Arnavutluk Yeniden Kuruluyor" gibi propaganda malzemesi için kullanılabilecek isimlerdir (Mehilli, 2012, s.452). Savaşın yaklaşmasıyla özellikle 1930'lu yılların ikinci yarısında "Luce"nin bu ülkedeki faaliyetleri de artar. Bu dönemde sırasıyla "Kruja Kentinden Görüntüler", "Arnavutluk Şato ve Kaleleri", "Arnavutluk'tan Görüntüler", "Arnavutluk'ta Göller ve Nehirler" ve "İşkodra'dan Peyzaj Görüntüler" gibi birçok haber-belge filmi çekilmiştir. "Luce" aynı zamanda yerel halkın dini törenlerini, hayat biçimlerini ve adetlerini de kayıt altına alıp arşivlemiştir (Hoxha, 2007, s.285).

1939'da İtalya'nın fiilen Arnavutluk'u işgali ile Arnavut halkı İtalyan'lar tarafından yapılan onca santral, fabrika, yol ve köprülerin kime yarayacağını anlamış olur. Ancak, işgale rağmen İtalya olası bir direnişin başlamaması adına halen İtalya ile Arnavutluk'un kardeşliğini vurgulayan yazılar yayınlar. O zamana kadar sempati ile yaklaşılan ülkenin işgali bu sefer sanki oraya yardıma gidiliyor gibi yüceltilerek gösterilir. Filmlerde, İtalyan askerleri işgale değil oranın özgürlüğünü garantilemek için gelmiş gibi gösterilirler. Örnek olarak "Kurtarılmış Arnavutluk", "Askerlerimizle Arnavutluk'ta" adlı haber filmleri verilebilir. Bu olayla ilgili hiçbir filmde Arnavut halkının direnişi verilmezken İtalyan ordusunun Dures/Dıraç Limanı'ndan inişi verilmekteydi. İşgal sonrası Arnavutluk'ta konuşma yapan Kont Ciano, işgali şu sözlerle meşrulaştırmaya çalışmaktaydı: "Roma politikalarına göre Arnavutluk bugün tarihinde hiç olmadığı kadar kendini güvende hissedebilir. Arnavut'lar İtalyan'larla birlikte "kardeşçe" hayatlarına ve işlerine devam edecekler. Dünya üzerinde kurulacak yeni düzende artık Adalet ve Barış hüküm sürecektir..." (Hoxha, 2007, s.311). Bu işgal ile birlikte İtalyan'ların Arnavutluk üzerinde yaptığı tüm yatırımların ve çektikleri filmlerin aslında Arnavutluk toplumunun iyiliğinden çok Faşist İtalya'nın yararına olduğu anlaşılabilir.

İşgal sırasınca da durmaksızın devam eden İtalyan Faşist propaganda filmlerine uzun metrajlı kurmaca filmler de eklenir. Bu filmlerin bir örneği de 1940 yılında çekilen "Cavaliere Di Kruja/Kruya Şövalyesi" filmidir. Yönetmenliğini Carlo Campogalliani'nin üstlendiği filmin senaryosunu ise Aldo Vergano yazar. Filmde Arnavutluk'ta o zamana dek süre gelen kan davası teması altında bir aşk hikâyesi anlatılmaktadır (Liehm, 1986, s.29). "Kruya Şövalyesi" (1940) filmi hem izleyici tarafından hem de basın tarafından oldukça eleştirilmiştir. Bu işgalden

de memnun olmayan yerel basından “Bleta” dergisinde bu film üzerine bir eleştiri yazısı yazılmıştır. Yazıda şu ifadelere yer verilmiştir:

“Film bir Arnavut filminden çok, Arnavut karakterli bir filmden öteye gidememiştir. Dilerim ki Arnavutluk topraklarında doğmuş olan bu film bir daha geri dönmek üzere bu topraklardan gider. Bahsettiğim film “Kruya Şövalyesi” filmidir. Filmin yapımında herhangi bir Arnavut’un yer almaması bu filmin herhangi bir Arnavut ögesi taşımayan karışık bir çorba olmasına ve ne Arnavutluk’ta ne de başka ülkelerde beğenilmemesine sebep olmuştur...”

Filmin hem genel izleyici tarafından çok tutulmaması hem de antifaşist hareket tarafından sabotaj edilmesi yüzünden kısa bir süre içinde Arnavutluk’ta gösterimden kalkmıştır (Hoxha, 2007, s.332).

İtalya’nın Arnavutluk üzerinden Yunanistan’a saldırması ve ardından bozguna uğraması İtalyan askerlerinin motivasyonunu düşürmekle kalmamış, Arnavutluk’taki halkını da iyice kendinden uzaklaştırmaya başlamıştır. Kötü giden bu savaş döneminde İtalya’nın Arnavutluk’taki politikalarına yeni girişimler yapmasına neden olmuştur. Böylece İtalyan’lar Arnavutluk’un kopmuş Kosova bölgesi ile birleşmesi gerektiğini ve bunun için her girişimi yapmaya hazır olduklarını belirtirler. Mussolini bu politika ile Balkanlar’daki savaşında, Alman’ların Çekoslovakya’yı işgal ettiklerinde Sudetli’lerden aldıkları desteğin aynısını, Kosovalı Arnavut’lardan almayı planlamaktaydı. 1941’de Viyana’da toplanan İtalyan ile Alman’lar arasında alınan karar ile Arnavutluk’un sınırları dışında kalmış olan Arnavut bölgelerin işgaline ve bu toprakların Arnavutluk sınırları içerisine tekrardan dâhil edilmesine karar verilmiştir. Böylece İtalyan kontrolünde olan Arnavutluk’a Kosova özerk bölgesinin yanı sıra Makedonya ve Karadağ’da bulunan bazı Arnavut yoğunluklu bölgeler verilmiştir (Vickers, 2001, s.144). “Luce”, Arnavutlar için çok önemli olan bu tarihsel gelişmeyi “Arnavutluk Kosova ile Birleşiyor” ve “Shqypnija E Madhe / Büyük Arnavutluk” adlı haber filmlerini çekerek dünyaya duyurmuştur.(Hoxha, 2007, s.319)

Görüldüğü gibi sinemanın propaganda amaçlı kullanılması Arnavutluk örneğinde net bir biçimde ortaya çıkar. Haber filmleri ve kurmaca filmleri kadar, sinema salonları da her zaman ideolojinin izinin sürülebileceği egemenden yana oluşumların kendini gösterdiği alanlar olacaktır.

3. KOMÜNİST DÖNEMİ (1944-1991) VE SİNEMADA YAŞANAN DEĞİŞİMLER

Arnavutluk 1940’lı yılların ortalarından 1991 yılına kadar, kendi içinde keskin değişimlerin yaşandığı, totaliter bir komünist rejim dönemi yaşar. Bu dönem içinde neredeyse hayatın her alanında Enver Hoxha’nın etkisi ve gözetimi altında olan ülke Yugoslav, Sovyet ve Çin etkisinde çeşitli siyasal değişimler yaşar. Bu değişimlerin sinema ile de ilişkisi dikkat çekicidir.

1943 yılında İtalyan’lar kapitülasyonlarını ilan ederek Arnavutluk’tan çekilmeye başlamıştır. Bu çekilme sırasında ülkeyi Naziler işgal etmiştir. Nazilerin gazabına uğramak istemeyen birçok İtalyan askeri ise toplanarak komünist Arnavutlar’la birlikte gerilla direnişine katılmışlardır. Bu direnişçi grubun ismi ise “Antonio Gramsci” idi. Bilindiği üzere Antonio Gramsci, İtalyan komünist partisinin kurucusu ve aynı zamanda da Arnavut asıllıdır (O’Donnell, 1999, s.10).

Bu esnada Arnavutlar, ülkede silahlı çete birlikleri kurmuş ve işgale karşı çıkmaya başlamışlardır. Direniş hareketini örgütleyen komünist gruplar Yugoslav komünistlerinin de desteğiyle Kasım 1941’de Arnavutluk Komünist Partisi’ni kurmuşlardır. Parti sekreterliğine de

bu tarihten sonra Arnavutluk ve dünya siyasetini etkileyecek olan Enver Hoxha getirilmiştir. Arnavutluk'ta oluşan sosyalist rejim diğer Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinden farklı olarak Sovyet yardımı olmaksızın kurulmuştur (Akyol, 2007, s.20). Savaş sırasında Nazilere ve faşistlere karşı savaşmanın yanı sıra Arnavutluk'taki milliyetçi ve kralcı birliklere de karşı mücadele eden komünist cephesinin savaştan galip çıkmasıyla birlikte ülke ilk olarak Almanlar'dan kurtarılıp ardından seçimlere gidilmiştir. 2 Aralık 1945'te Arnavutluk'taki ilk özgür seçimlerde Enver Hoxha'nın liderliğindeki Komünist Partisi oyların yüzde 90'ını kazanarak iktidara gelmiştir. 1946'da kurulan meclis ile birlikte Arnavutluk'un artık bir krallık değil, bir halk cumhuriyeti olduğu ilan edilmiştir (O'Donnell, 1999, s.12)

3.1. Yugoslav Yörüngesindeki Arnavutluk

Arnavutluk'un II. Dünya Savaşı sonrası en yakın müttefiki ise savaş sırasında birçok yardımda bulunan ve ülkedeki komünist partisinin kurulmasına yardımcı olan Yugoslavya olmuştur. Arnavutluk'un bağımsızlığı ilk olarak 28 Nisan 1945'te Yugoslavya tarafından tanınmıştır. Bu olay aynı zamanda Yugoslavya'nın, Arnavutluk'un ülke olarak varlığını tanıdığı ilk tarihtir. Yugoslavya'dan sonra Arnavutluk'u Sovyetler, Amerika ve İngiltere gibi ülkelerin de tanınması izlemiştir. Arnavutluk, tarihinde ilk kez kendi ilan ettiği bir bağımsızlığı dünyaya kendi başına kabul ettirmeyi başarmıştır (O'Donnell, 1999, s.17). Bu iki ülke arasında gelişen sıcak ilişkiler ve dolayısıyla verilen maddi ve teknik yardımlar sonucu Yugoslavya, Arnavutluk üzerindeki etkisini oldukça fazla artırmayı başarmıştır.

Yugoslavya-Arnavutluk müttefikliği döneminde sinemada az da olsa gelişmeler kaydedilmiştir. Bunun sonucunda Arnavut sinemasındaki ortak çalışmalar "Zvezda Film" ve "Avala Film" gibi Yugoslav şirketleri ile yapılmaya başlanmıştır. 1947 yılında Arnavutluk'ta ilk haber filmi (Chronicle) çekilmiştir. Filmin adı "Komandanti Viziton Shqipërinë e Mesme e të Jugut/Komutanın Güney ile Orta Arnavutluk Ziyareti" (1947) Mandi Koci ile Hamdi Ferati'nin çektikleri bu haber filmi oldukça ilgi görmüştür. Bu tarz haber filmleri daha ilk yıllarında devlet tarafından kullanılıp salonları birer propaganda tribünü haline getirir (Williams, 2012, s.226).

Enver Hoxha, Yugoslavya'yı Arnavutluk ile Sovyetler arasında bir aracı, yani bir köprü olarak görmekteydi. Yugoslavya, Londra'da düzenlenen Birleşmiş Milletler toplantısında Arnavutluk'un temsil edilmemesine ve savaş zamanında almış olduğu zararların görmezlikten gelinmesine itiraz eden tek ülkeydi (O'Donnell, 1999, s.17). Sovyetlerin Arnavutluk'u görmezlikten gelmesi Yugoslavya'nın bu ülkeyi kontrolü altına alıp olası bir ekonomik koloni kurmasına zemin hazırlamıştır.

Yugoslavya, Arnavutluk'u kendi federasyonunun bir parçası haline getirebilmek için dolaylı yollardan çabalar göstermekteydi. Bu politikanın gözle görülen ilk etkilerinden biri de 1944 yılında kurulan Arnavutluk Anayasası'dır. Bu anayasa, Yugoslavya anayasasının neredeyse aynısı olmuştur. Bunun hemen ardından ise Arnavutluk, Yugoslavya ile yeni bir gümrük birliği anlaşması yapmıştır. Bu anlaşma Arnavutluk'un Yugoslavya sınırları içerisine dâhil edilebilmesi için önemli bir adım olarak görülmekteydi. Bir diğer önemli gelişme ise aynı yıl Arnavutluk okullarında da Sırp ve Hırvat dilinin zorunlu olarak okutulmaya başlanması olmuştur. Öte yandan Tito ise, Stalin ile birlikte Yugoslavya topraklarında kalan "Kosova" sorununu da, Arnavutluk'u da federasyona dâhil ederek çözülebileceği fikrinde birleşmiştir (Vickers, 2001, s.163, s.165).

Ancak Tito'nun Arnavutluk ve Bulgaristan'ı da içine alan bir Balkan federasyonunu oluşturma fikri Stalin'in tepkisine yol açmıştır. Bu gerginliğin sonucunda ise Yugoslavya 1948 yılında

“KOMİNFÖRM”dan² atılır. Bunu olası bir Yugoslav işgaline karşı bir duruş ve dolayısıyla Sovyetlerle bir yakınlaşma fırsatı olarak gören Enver Hoxha ise bu haberin hemen ardından Yugoslavya ile olan tüm ilişkilerini dondurma kararı alır ve ülkede bulunan tüm Yugoslav uzmanlarına ülkeyi terk etmeleri için 48 saatlik bir ultiimatö verir. Böylece Arnavutluk, uluslararası arenada da Batı bloktan Yugoslavya’yı açık bir şekilde eleştiren ilk ülke olmuştur (Jelavich, 1999, s.331).

3.2. Bir Sovyet Uydusu Olarak Arnavutluk / “Arnavut Sineması’nın Doğuşu”

Arnavutluk’un Yugoslavya’dan ayrılması ve hemen ardından eski müttefikine karşı yeni agresif tutumu sayesinde Sovyetler Birliği’nin bütün projeleri Arnavutluk tarafından kabul edilmiş ve Arnavutluk Doğu Bloku’nda sağlam bir pozisyona gelmiştir. Arnavutluk 1960’ların ikinci yarısına kadar her ortamda Sovyetler Birliği’ne olan bağlılığını ve bunun önemini belirtmiştir. Ekonomik yardım sonucu ülkesinde istikrarı sağlayan Arnavutluk’ta eğitim ve öğretim sistemlerinde Marksist ideoloji benimsenmiştir. Toplum, hızla sosyalizme sıkı sıkıya bağlı ve eski, asıl kişiliklerinden arınan insanlardan oluşan bir hale dönüşmüştür. Doğu Bloku’nun lideri olan Sovyetler Birliği ile olan sıcak ilişkiler sonucu Arnavutluk, 1955 yılında önce Varşova Pakti’na, sonra da Birleşmiş Milletler Örgütü’ne üye olmuştur (Akyol, 2007:23). Arnavutluk’un potansiyel bir Yugoslav federasyonundan, Sovyetler Birliği uydusuna dönüşmesi, Arnavutluk’un uluslararası arenada da prestijini olumlu etkilemiştir. Bu prestijin ilk meyvesini ise 22 Şubat 1948’de COMECON’a³ üye olarak almıştır (O’Donnell, 1999, s.37).

Sovyet yardımları sayesinde her alanda ilerlemeye yönelik yatırımlar yapmaya çalışan Hoxha. sanat alanında da birçok yenilik getirmeyi başarmıştır. Ancak tüm sanat dalları arasından en çok sinemaya önem verilmiştir. Enver Hoxha da Lenin gibi sinemayı tüm sanatların en etkili silahı olarak görmekteydi. Devlet ayrıca sinema eğitimi almaları için birçok öğrenciye Doğu Bloku ülkelerinin sinema okullarına yollamak üzere burslar verir. Bu okulların en popülerleri Prag’da bulunan film okuludur. 1960’larda öne çıkan yönetmenlerin birçoğu Prag’daki film okulunda eğitim görmüştür. Yollanan ilk jenerasyonun eğitimlerini bitirmesi ile birlikte artık yeni bir döneme giriliyordu. Sovyetlerin büyük yardımlarıyla Tiran’da dev bir sinema stüdyosu kurulur. Sinema kurumunun tüm yetkileri stüdyonun da sahibi olarak belirlenen “KinoStudio Shqiperia E Re/Yeni Arnavutluk “Kinostüdyosu”na devredilir. Stüdyonun hazır hale gelmesi ve eğitime yollanan kadroların Arnavutluk’a dönmesi ile birlikte 1952’de “Kinostüdyo” resmen çalışmalarına başlamıştır. Stüdyonun açılışında Enver Hoxha’nın yanında makas tutan ise, Moskova’da film eğitiminden dönen ilk kadın yönetmen olan Xhanfize Keko’ydu. Stüdyonun ilk yıllarında genellikle haber filmleri (Newsreel/Chronicles) yer almaktadır (Williams, 2012, s.226).

“Kinostüdyo”da yaklaşık 700 kişi çalışmaktadır. Stüdyo üç ayrı departmana ayrılmaktaydı. Bunlar: Kurmaca Filmler Departmanı, Belgesel ve Haber Filmleri Departmanı ve Animasyon Departmanı’dır. Stüdyo içerisinde kadrolu olarak çalışan yönetmen, senarist ve teknik elemanlar bulunmaktaydı. Tüm bunların üstünde ise stüdyonun sanat yöneticisi bulunuyordu (Murati, 2010, s.18). Bu gelişmeden hemen sonra, Arnavutluk’un ilk filmli olan “Luftetari İ

² KOMİNFÖRM- 1947 de Rusya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Fransa, Macaristan, İtalya, Polonya, Romanya ve Yugoslavya Komünist Parti’leri tarafından kurulmuş bir merkezî örgütün adıdır. Hedefi Komünist Parti’lerin geçirilmiş tecrübelerinden faydalanarak taktikler hazırlamak ve üye ülkeler komünistleri arasında işbirliği sağlamaktır.

³ Belirtilen amacı, üyelerine ekonomik tecrübe değişimi, hammadde, gıda, makine ve donatım yardımlaşması sağlamak olan bir komünist kuruluşudur. 1949’da Moskova’da kurulan örgütün açılımı ise Ekonomik Yardımlaşma Konseyi’ idi.

Madhe Skenderbeu/Büyük Savaşçı, İskender Bey” çekilmiştir. Filmin Sovyet ortak yapımı olmasından dolayı Arnavutluk’ta halen filmin, ilk Arnavut filmi olarak kabul edilip edilmemesi tartışmaları devam etmektedir. Rusya’nın “Mosfilm” şirketi ile ortak yapılan filmin yönetmenliğini ise Sergei Yutkevich üstlenmiştir. Galası 3 Temmuz 1953’te yapılan film Cannes Film Festivali’nden ödül olarak dünya çapında sesini duyurmayı başarmıştır (Myftiu, 2003, s.105).

Arnavutluk film tarihindeki ilk kısa film ise 1957’de Prag’daki okulun bitirme tezi olarak çekilen “Femijet e Saje/Onun Çocukları”dır. Filmin yönetmeni ise gelecekteki Arnavut sinemasının öncü yönetmenlerinden olacak olan Hysen Hakani’dir. Bu kısa filmin hemen ardından 1958 yılında Budapeşte’deki film okuluna gönderilen Arnavut yönetmen Kristaq Dhama’nun yönettiği “Tana” (1958) filmi çekilmiştir. Film, birçok Arnavut sinema otoritesi tarafından ilk Arnavut filmi olarak kabul edilmektedir. Bu filmin bir diğer özelliği ise Arnavut sinema tarihinde ilk kez öpüşme sahnesinin yaşandığı film olmasıdır. Devlet tarafından uygulanmaya çalışılan eşit cinsiyet politikasına uygun olduğundan ve partinin onayından geçmesinden dolayı filmin bu sahnesi toplumsal yargılara rağmen, herhangi bir eleştiriye maruz kalmamıştır (Mehilli, 2012, s.454).

Arnavutluk sinemasının önemli bir diğer özelliği ise, filmlerin eğlence aracı olmaktan ziyade geri kalmışlık ile savaşacak olan lokomotiflerden biri olmasıdır. Okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 90’larda olan ülkede bu durumu ortadan kaldırmak amaçlı bir seferberlik ilan edildi. Çoğu yerde yeni enstitü veya okullar açılırken okul açılmayan yerlere ise öğretmenler tayin edilip, açık hava, bahçe, ev gibi yerlerde halka okuma yazma öğretilmekteydi. Bu eğitimleri daha eğlenceli ve efektif kılmak için özel çekilen eğitim filmleri kullanılmaktaydı. Sinema salonlarının olmadığı yerlerde ise sinema araçları gönderilip gösterimler yapılmaktaydı. Yani Arnavutluk sineması ülkenin ekonomik olarak zor günler geçirdiği dönemde doğup, esas amaçlarından biri de geri kalmışlığı ortadan kaldırmak için çabalamaktı (Kabo, 2012, s.11).

O zamanın toplumu çok organize bir şekilde hareket etmekteydi. “Kinostudio” çok iyi organize edilmiş bir kurumdu. Burası ülkenin tüm filmlerinin çekildiği ve planlı bir şekilde yönetildiği tek merkezdi. “Kinostudio”nun genel sanat ile sorumlu bir sanat yönetmeni ve bir de idari işler sorumlusu bir yöneticisi bulunmaktaydı. “Kinostüdyo”nun en üstündeki bu iki isim, düzenli olarak partiye raporlar sunup stüdyo ile partinin arasındaki iletişim unsuru olarak bulunmaktaydılar (Murati, 2010, s.18). Kurulan yeni stüdyo ile birlikte film üretim şekline baktığımızda ise, fabrikasyon sistemi örneğinden ilerlediğini fark edebiliriz. Nitekim stüdyonun kadrolu her yönetmeni her 2 yılda bir sinema filmi üretmek zorundaydı. Yönetmenler çekmek istedikleri projeleri partinin firtresinden geçtikten sonra ancak çekebilemekteydiler. Zira parti organları her sene, stüdyonun senelik izleyecekleri film politikalarını belirlemekteydi. Yönetmenler bazen kendi filmlerinde çalışacak kişileri bile belirleyemeyebiliyordu (Williams, 2012, s.226).

1953 yılında Stalin’in ölümü ile Arnavutluk’ta tekrar bir tedirginlik oluşmaya başlanmıştır. Arnavut yönetiminde, Sovyetler’in başına geçecek yeni yönetimin, Stalin döneminde olduğu gibi Arnavutluk’u “koruyucu” politikalarına devam edileceği umut ediliyordu. Ancak Stalin’in ölümü ile değişen Sovyetler bu değişikliği dış politikalarına da yansıtmaya başlamıştır ve bu dönemde Yugoslavya ile olan ilişkiler düzeltilmeye başlanmıştır. Kruşçev’in Yugoslavya’ya ziyaret etmesi bu olumlu gelişmelerin bir sonucuydu. Bu ziyaretten bir sene sonra ise Tito, 1946’ yılından sonra ilk kez Sovyetler’i ziyaret ediyordu. Tito, Moskova’da bir kahraman olarak karşılanmıştır. Sovyet-Yugoslav ilişkilerinin sürekli olarak gelişmesi Arnavutluk yönetiminde rahatsızlığa yol açmış ülkenin bağımsızlığının tehlikeye girilmesinden endişe edilmeye başlanmıştır (Vickers, 2001, s.181).

3.3. Bir Anti Sovyet Bloku Olarak, Arnavutluk-Çin Yakınlaşması ve Partizan Filmleri Fırtınası

Enver Hoxha, Sovyetler ile olan bu soğumanın farkında olup yeni arayışlar içerisine girmiştir. 1956 yılında Arnavutluk'tan üst düzey bir yönetici grubu Enver Hoxha'nın İzni ile Çin Komünist Partisi'nin 8. Olağan Kongresi'ne katıldı. Şüphesiz Enver Hoxha bu uzak ama güçlü ülke ile ortaklık yolları aramaktaydı. Arnavutluk'un Çin ile yakınlaşması ve ekonomik anlaşmalara gitmesi Sovyetler'in de dikkatini çekmiştir. Bunun sonucunda Sovyetler Arnavutluk'ta yapılan yardımların oranını yükseltmeye karar verdi. Ancak tüm bu yardımlara rağmen, dış politikasında izledikleri yol ve Yugoslavya ile yakınlaşmaları Enver Hoxha'nın artık yeni ortak olarak Çin Halk Cumhuriyeti'ni görmesine neden olmuştur (O'Donnell, 1999, s.44). Sovyetler'in Arnavutluk'a yaptıkları siyasi müdahaleler ve baskılardan bunalan Hoxha bu ortaklıktan zarar görmeden ayrılmanın yollarını aramaktaydı. Zira bu ortaklığının sürmesi demek Arnavutluk'un muhtemel Yugoslav işgali ile karşı karşıya kalmak demektir. Bu sıkıntılı dönemde Hoxha'yı kurtaran ise Sovyetler'in Macaristan'a müdahalesi olmuştur. Bu müdahale sonucu tüm dünyanın tepkisini alan Sovyetler'e Yugoslavya da kayıtsız kalmayarak tepkisini ortaya koymuş ve iki ülke arasında tekrar gerilimler yaşanmıştır. Yaşanan bu siyasi kriz Arnavutluk ile Sovyetler'i uzaklaştırırken Çin ile Arnavutluk'u yakınlaşmasına neden olmuştur (Vickers, 2001, s.182).

Arnavutluk'un Sovyetler'den uzaklaşmasını önlemek ve ilişkileri düzeltmek amaçlı Sovyet lideri Kruşçev 1959'da Arnavutluk'u ziyarette bulunmuştur. Ancak bu ziyaret ilişkilerin düzelmesinden çok memnuniyetsizliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu esnada ise Arnavutluk yönetimi, Kruşçev'in politikalarını Arnavutluk gibi eleştiren Çin ile ilişkilerini pekiştirmekteydi. Hoxha hayatının belki de en önemli kararlarından birini 1960 yılında Sovyetler'i açık açık eleştirerek yapmıştır. Zira bu kararın sonuçları Arnavutluk için çok ciddi sıkıntılar doğurabilirdi. Hoxha'nın bu tutumundan sonra Sovyetler, Arnavutluk ile var olan tüm ilişkileri dondurma kararı alarak Tiran'daki merkezini ve tüm uzmanları ülkeden çekme kararı almıştır. Sovyetler ayrıca Arnavutluk'a verilen tüm maddi yardımları da kesmiştir. Sovyetler'de okuyan tüm Arnavut öğrencilerinden ise derhal ülkeyi terk etmeleri istenmiştir (Biberaj, 1998, s.23).

Görüldüğü gibi II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler'le yaşanan yakınlaşma sonucunda Arnavutluk, hem ekonomik hem de kültürel anlamda birçok önemli gelişme göstermeyi başarmıştır. Kültürel anlamda atılan en büyük adım ise "Kinostüdyo"nun kurulması olmuştur. Her kurum gibi "Kinostüdyo" bir devlet kurumu olduğu için, tamamen devlete bağlı ilerleyen bir kurum olmaktan kaçamamıştır. Üretim açısından bir fabrika işleyişine benzer bir sistem benimseyen "Kinostüdyo", kuruluşundan komünizmin çöküşüne kadarki dönemde her sene film üretim sayısında artış yakalamayı başarmıştır. "Büyük Savaşçı, İskender Bey" (1953) filmi ise daha ilk film olmasına rağmen Avrupa'da bile ses getirmeyi başarmıştır.

Arnavutluk'un Çin Halk Cumhuriyeti ile resmi olarak yakınlaşması, Çin'in Arnavutluk'un üçüncü 5 yıllık kalkınma programı için istenilen yardımı kabul etmesi ile başlamıştır. 1961 yılında Çin, Arnavutluk'ta kurulacak olan Hidro-elektrik santralleri ve diğer sanayi platformları için 120 milyon dolarlık yardımda bulunmuştur. Ancak bu muazzam yardıma rağmen Sovyetler'den kesilen tüm yardım ve ticaret yüzünden Arnavutluk'un bu geçiş dönemi oldukça sancılı geçmiştir. Hoxha bu dönemi 2. Dünya Savaşı sonrası Arnavutluk'un yüzleştiği en zor sınavlarından biri olarak tanımlamakta. Bu dönemde Çin, Arnavutluk'a dışa bağımlılığın zararlarını göstermiş ve iyi bir ders olmuştur. Arnavutluk bu ders sayesinde artık her geçen sene dışa bağımlılığını kapatan bir ülke haline gelmeye başlamıştır (O'Donnell, 1999, s.66).

Arnavut sanatına dönecek olursak eğer, çoğu Marksist devletlerde olduğu gibi Arnavutluk sanatında da toplumsal gerçekçilik akımı benimsenmiştir. Zira bu ülkelerde olduğu gibi Arnavutluk'ta da politik devrim, hızlı modernleşme çabaları sonucu ortaya çıkmıştır. Modern yaşamın başarısı ise komünist toplumun oluşmasındaki en önemli etken olarak kabul edilmekteydi. "Kinostudio"nun parti tarafından yönetilmesi ve genel hatlarıyla yıllık çekilecek filmlerin belirlenmesi, yönetmenlere kendilerini ifade etmelerini engellemekteydi. Enver Hoxha ise Arnavutluk'taki yeni oluşmaya başlayan sanat için şöyle diyordu "Devrimci sanat ancak kalbi çalışan sınıf için atan, devrimci sanatçılar tarafından yaratılabilir" (Williams, 2012, s.228).

1960'lı yıllar Arnavutluk sinemasının daha emekleme dönemi olarak da kabul edilebilir. Geç doğan sinemada ortak bir dilin oluşturulması 70'li yılları bulacaktı. Bu dönemde çekilmiş filmlerin hemen hemen hepsi de Nazi ve faşist savaşını ele almaktaydı. Filmlerin hepsinde özellikle İtalyanlar kötü karakterler olarak gösterilmekteydi. Filmlerde aynı zamanda II. Dünya Savaşı'nda milliyetçi cephede savaşmış olan Arnavut milliyetçileri olan "Ballist"ler de negatif ve bir o kadar tehlikeli olarak lanse edilmekteydiler. Bu ilk yıllarda devlet propagandası çok açıkça yapılmaktaydı. Bu dönemin en önemli yönetmenleri ise Hysen Hakani, Dhimiter Anagnosti, Kristaq Dhamo, Viktor Gjika, Gezim Erebara, Piro Milkani gibi yurtdışına eğitime gidenlerdir (Myftiu, 2003, s.27). Bu dönemde yılda çekilen film sayısı ikiye geçmemekteydi. Ancak zamanla bu sayı çok daha yükselecekti (Myftiu, 2003, s.30). Bu yıllarda genellikle 2. Dünya Savaşı'nın partizan destanlarının yanı sıra savaş sonrası ilk yıllarında gerçekleşen reformlar da filmlerin ana temalarında kendilerine yer bulmaktaydı.

Arnavut filmlerinde işlenen temalar, Enver Hoxha'nın güncel politikalarına göre değişiklik göstermekteydiler. "Standard" dergisinde yapılan bir röportajda "Kinostudio"da çalışmış bir yönetmen olan Vlasova Mustafa şöyle diyordu:

"Partinin yaşadığı güncel politik hareketleri bize doğrudan yansımaktaydı. Herkes tarafından düzenlenen parti mitingleri ve Enver Hoxha'nın konuşmaları özenle takip edilirdi. Enver Hoxha eğer hantal bürokrasiden, sınıf çatışmasından, dış dünyadan herhangi yeni bir mesaj veriyorsa bizim o yıl hemen o mesajı lanse edebilecek film üretmemiz gerekiyordu. Bizim en rahat olduğumuz film kategorisi tarih filmleriydi. Partinin sansüründen en kolay geçen filmler genelde tarih filmleri oluyordu..." (Murati, 2010, s. 18).

Çin ile yeni bir döneme giren Arnavutluk'ta, bu işbirliğinin izleri hayatın her alanında etkisini göstermiştir. Bu etki o dönemde moda olan ve çekilen filmlerin çoğunu kapsayan partizan filmlerinde bile görülebilir. Bu tarihten sonra komünist dönemde çekilmiş olan hiçbir filmde Sovyetler'den iyi bir biçimde bahsedilmemiştir.

Bu dönemde ise çekilmiş en başarılı filmlerden birisi de "Debatik"(1961) filmidir. "Odeon" gazetesinin "Arnavut Sineması'nda Savaş Filmleri Sayfası" adlı makalede, "Debatik" (1961) filmi Arnavutluk sineması tarihinde sadece ilk partizan filmi olarak değil, aynı zamanda II. Dünya Savaşı'nı en iyi ve "gerçekçi" bir şekilde anlatan film olarak kabul edildiğinden bahsedilmektedir (Hoxha, 2004, s.16).

II. Dünya Savaşı konusunu ve halkın direnişini bir çocuğun gözünden anlatan "Debatik" (1961) filmi diğer partizan filmlerinden ayıran en önemli unsurlardan birkaçı; kullanılan sade dil, şehrin fakir bölümlerinin gösterilmesi ve sonunun mutlu son ile bitmemesidir. Hysen Hakani'nin yönettiği filmde yer alan Gezim Erebara (Yönetmen Asistanı), Viktor Gjika (Kameraman), Dhimiter Anagnosti (Görüntü Yönetmeni), Muharrem Feyzo (Makyaj) vs. gibi birçok isim aynı zamanda yönetmenlik de yapmaktaydı. Bu durum "Kinostudio"nun kurulduğu ilk yıllarda gayet

normal bir olguydu. Zira uzman kadro eksikliğinden dolayı birçok yönetmen birçok görevde bulunabiliyordu.

Filmin çekildiği bu yıllarda Arnavutluk sinema salonlarında yabancı film ithalatı henüz yasaklanmadığından yabancı filmler halen sinemalarda gösterilmekteydi. Ancak daha öncelerinden de belirtildiği gibi filmlerin hemen hepsi Doğu Bloku ülkelerinden ve sadece bir kaçı (Fransız Yeni Dalga ile İtalyan Yeni Gerçekçilik akımından) bir kaçı gösterilebilmekteydi. Bu dönemde yerli yönetmenlerin çoğunun özellikle “Yeni Gerçekçilik” akımından etkilendiğini fark edebiliriz. Bunun ilk örneklerinden biri ise “Debatik” (1961) filmidir. “Debatik” filmi, II. Dünya Savaşı’nı anlatan ilk film olmakla birlikte çoğu sinema otoritesi tarafından da bu savaşı en iyi şekilde yansıtan filmlerin başındadır. Filmin bir diğer özelliği ise daha sonraları birçok filmde görüleceği gibi başkahramanının bir çocuk olmasıdır. Bu olgu, partinin söylemine de oldukça uymaktadır. Çünkü savaş sonrası ülkenin inşası daha “çocuk” olan halkın, parti tarafından eğitilmesinden geçmekteydi. Zira bu dönemlerde Mao ile yakınlaşan Enver Hoxha da halk tarafından aynı zamanda bir baba ve bir öğretmen olarak görülmekteydi.

Arnavut sinema yazarlarından Abdyrrahman Myftiu ise filmi şu cümlelerle tanımlamaktaydı:

“Debatik (1961) filminde ne Polonya filmlerindeki aşırı trajedi ne de Macar ve Çek filmlerindeki entelektüel bireyin sıkıntı ve dramları anlatılıyordu. Bu filmde sokaktaki insanlar ve günlük hayatlarındaki sıkıntılar anlatıldığından film en çok İtalyan Neorealizmi/Yeni Gerçekçiliği ile yakın sayılabilir. Yönetmen Hakani ise filmde başrol verdiği çocuk oyuncularının hepsini sokaktan bulmuştur. Çünkü onlar bu gerçekçiliğin gerçek izlerini taşıyorlardı (Myftiu, 2003, s.290).

Çin ile yakınlaşma döneminde Hoxha, iktidardaki yerini pekiştirmeye başlamıştır. Kalan birkaç muhalif ismi de Sovyet casuslarına karşı yapılan genel çaplı bir organizasyon ile “temizleyen” başkan, etkisini hayatın her alanında güçlendirmeyi başarmıştır. “Sigurimi / Güvenlik” adlı gizli polis servisi ülkede oldukça etkiliydi. Bu gizli servis ülkenin her kesimine yayılarak büyük bir korku terörü yaymaktaydı. Küçük çocuklardan bile olası ailelerinden Enver Hoxha’ya karşı bir konuşmasının “Sigurimi”ye ispiyonlanması istenmekteydi. Ülkede kurulan bu düzende Enver Hoxha’ya organize bir şekilde herhangi bir komplonun veya suikastın düzenlenmesi neredeyse imkânsızdı. Ülkede herhangi bir vatandaşın Enver Hoxha’ya hakaret etmesi veya eleştirmesi durumunda bile sadece o vatandaş değil tüm ailesi cezalandırılıyordu (Vickers, 2001, s.189).

26 Temmuz 1973’te Komünist Parti’nin 4. Genel Toplantısı’nda alınan karar ile “Burjuva ve revizyonist yabancı filmlerin gösterimi yasaklanması” kararı alınmıştır. Enver Hoxha bu toplantıda bizzat, Arnavut sanatçılarının Sosyalist Gerçekçilik akımını benimsemesini ve her türlü yabancı ideolojilerden kendilerini arındırmaları gerektiğini belirtmiştir (Williams, 2012, s.227). Bu toplantıda parti vekilleri açıkça Arnavutluk’ta ki sinemanın “Halkın, parti ideolojisini benimsemesine yardımcı olacak en efektif eğitici unsur” olarak görmekteydiler (Myftiu, 2003, s.29).

Çin yakınlaşması döneminin ortalarında ise Partizan filmlerin yavaş yavaş düşerek sinemada yeni janrların doğmaya başladığını görmekteyiz. Artık II. Dünya Savaşı temasından uzaklaşan yönetmenler, komedi, çocuk filmleri de çekmeye başlamıştır. Khanfize Keko’nun “Beni Ecen Vete/Yalnız Gezgin Ben” (1975), Fehmi Hoşafi ve Muharem Feyzo’nun “Kapedani/Komutan” (1972) filmleri izleyiciler tarafından oldukça beğenilmiştir. Bu dönemde sinema yönetmenleri aralarına Rikard Ljarja, Saimir Kumbaro, İbrahim Muçaj, Kristaq Mitro ve Esat Mysliu gibi yönetmenler de eklenmiştir (Myftiu, 2003, s.35).

1976 yılında “Arnavutluk Halk Cumhuriyeti”nin ismi “Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti” olarak değişmiştir (Akyol, 2007, s.25). Aynı yıl Çin’de yapılan kültür devriminin benzerini Arnavutluk’ta uygulamaya sokan Hoxha birçok alanda reforma gidilmesini sağladı. Özellikle eğitim ve sağlıkta kaydedilen gelişmeler umut vericiydi. Ancak Enver Hoxha iktidardaki yerini daha da sağlamlaştırmak adına 1976 yılında toplumu uyutan ve karşı devrime kışkırtan unsurlar olarak gördüğü dini inancı ülkede yasakladı. Ülkede bulunan tüm ibadethaneler kapatıldı. Arnavutluk 1976 yılında kendini resmi olarak dünyanın ilk ateist ülkesi ilan etti (Biberaj, 1998, s.24).

1970’li yılların ikinci yarısına gelindiğinde, ülkede başlatılan yeni politikalar gereği yurtdışından ithal edilen filmler çok büyük bir kesintiye uğratıldı. Bunun sonucu “Kinostudio”da periyodik olarak yerli filmlerde gözle görülür artış görülmeye başlandı. 70’lerin başında film üretimi yılda 2 filmden 5-6 filme yükselirken, 70’lerin sonunda Arnavutluk’un daha sonraları izolasyon politikasını benimsemesi ile artık neredeyse salonlardaki tüm filmler Arnavutluk’ta üretilmekteydi ve bu filmlerin sayısı yılda 14 filmi bulmaya başladı (Myftiu, 2003, s.28).

Arnavutluk’un ikili ilişkilerde yaşadığı sorunlar ve sonuçlar Yugoslavya ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin kopması gibi Çin ile olan ilişkilerin de kesilmesi ile devam etmiştir. 1970’lerin başından itibaren, Arnavutluk-Çin ilişkilerinde kırılmalar görülmeye başlanmıştır. 1971’de Çin hükümetinin Çavuşesku’yu ziyaret etmesi ile başlayan gerginlik 1972’de Amerikan başkanı Nixon’un Çin ziyareti ile iyice yükselmiştir. Arnavut medyasında bu ziyarete hiçbir şekilde yer verilmezken, Hoxha bu yakınlaşmayı oldukça tehlikeli bulmaktaydı. Arnavut-Çin ilişkilerinde kırılma noktalarından en önemlisi ise 1976 yılında Mao’nun ölüm haberi olmuştur. Arnavutluk yönetimi her ne kadar da yeni yönetimden umutlu olsa da bu iki ülke arasındaki ilişkiler düzelmeyecek şekilde bozulmuştur (Jelavich, 1999, s.383).

3.4. Yalnız Arnavutluk

Enver Hoxha bu duruma gelineceğini öngördüğünden izolasyon politikası hazırlıklarını üç sene öncesinden yapmaya başlamıştır. Zira, Çin’in ilk Çavuşesku ziyareti, sonrasında da Amerika ile yakınlaşma hamleleri, onu böyle bir hazırlığa yönelttiğini söyleyebiliriz. 1976’da değiştirilen anayasa bunun en belirgin örneğidir. 1976 yılında Enver Hoxha önderliğinde değiştirilen bu anayasa ile Arnavutluk’un artık Çin’den de ayrılarak yoluna tek başına devam etmesi için gereken ilk adım atılmış oldu. Enver Hoxha; anayasa hakkında yaptığı ilk açık konuşmasında düşüncesini şöyle ifade etmiştir: “Eski anayasa, ülkemizde kurmak istediğimiz sosyalizmin temellerini/zeminini hazırlayan anayasaydı. Yeni anayasamızla birlikte artık sosyalizmin bütün olarak inşasını yapacağız.” Hoxha, bu anayasa ile siyasette partinin tekeli sağlanmıştır. Anayasadaki dikkat çekici diğer iki karar ise “1. Şartlar ne olursa olsun ülkemizde herhangi bir ülkenin askeri üs bulundurması yasaktır, 2. Sosyalizminin ekonomik gelişimi kesin olarak kendine yeten “yalnızlık” ilkesine bağlıdır...” kararlarıdır (O’Donnell, 1999, s.83). Yalnızlık politikasının resmi olarak da benimsenmesi ile girilen yeni düzende Arnavutluk tarihinde ilk kez herhangi bir müttefiki olmadan varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Dünyada var olan herhangi bir siyasal-ekonomik bir pakta dâhil olmayacağını ilan eden Arnavutluk’taki yeni strateji iç politikaya ağırlık vermek olacaktır. Enver Hoxha bu politikayı komünizme uluşmaya çalışan Arnavutluk’un bu yolda gereken iç unsurlarını (Yeni İnsan, Bağımsızlık vs.) oluşturmak için bir fırsat olarak görmekteydi (O’Donnell, 1999, s.110).

Dış dünya ile bağlantısını neredeyse tümüyle kesen Enver Hoxha’nın izlediği bu yol, ülkenin her alanda zayıflayıp ekonomik krizlerin oluşmasına sebep olmuştur. Dış dünyadan kesilen yardımlar yüzünden ekonomisi çok zayıflayan Arnavutluk; bu politikaya karşı ilerde oluşacak anti-komünist hareketlerin filizlenmesine yol açmıştır. Paradoksal bir şekilde ülkenin geçirdiği

ekonomik ve siyasi olumsuzluklarına rağmen Arnavutluk'ta sinema bu dönemde altın çağını yaşamıştır. 1976 Anayasası ile izolasyon politikasına yelken açan ülkede salonlarda gösterilen yabancı filmlerin ithalatında inanılmaz bir düşüş yaşanmıştır. Televizyonların halen lüks olarak görüldüğü ülkede sinemada oluşan bu büyük boşluk "Kinostudio" tarafından doldurulmuştur. Bu döneme kadar yılda 4-5 film üreten Arnavutluk, yabancı filmlerin ithalatını durdurmasıyla birlikte bu üretimi yılda 14 filme kadar yükseltmeyi başarmıştır ki bu komşu ülkelerle kıyaslandığında çok yüksek bir orandır (Myftiu, 2003, s.30).

Dünyada henüz ulaşılamayan sosyalizmi kurma hayalindeki Enver Hoxha, daha önceleri gönderdiği sanatçıların o ülkelerin anlatım dili ve tarzlarından etkilenip ve bu etkileri yeni Arnavutluk'un yeni sinemasında göstermelerini önlemek için 1977'de yaptığı bir açıklamada şöyle demektedir:

"Her sanat dalının çalışmalarında iyi ve kötü yanlar vardır. Mühim olan bu yanları keşfedilmek ve iyi olanı alabilmektir. Bu elde edilen iyi yanın ise mutlaka sanatsal ve sistematik biçimlerle ifade etmek gerekir. Ancak bir sanatçı herhangi bir şekilde bu yabancı akımlara kendini kaptırmamalıdır. Zira yerel sinemamızın bir biricikliği kalmaz" (Williams, 2012, s.229).

Görüldüğü gibi Arnavutluk'un 1979 yılında resmen benimsediği yalnızlık politikasında ülkede ciddi bir izolasyona gidilmiştir. İthalatın her alanında düşüş yaşanan ülkede sinema alanında da aynı düşüş yaşanmıştır. Bu yaratılan boşluğu ise yerli sinemacılar doldurmayı başarmıştır. Film üretimindeki artış yeni yönetmenler arasındaki rekabeti de yükseltmiştir. Ancak sinemada gerçekleşen bu gelişmeler bir paradokstan ibarettir. Zira yeni politikalar ülkeyi ekonomik olarak iflas etme durumuna getirmiştir. Bu ekonomik kriz üretim kısmında çok fark edilmese de "Kinostüdyo"da bulunan ve o zamanlarda halen kullanılan teknik araçların eskiliğinden de anlaşılabilirdi. Arnavut yönetmenler film çekse bile çok eski araçları kullanarak çekmek durumundaydı. Bu durum filmlerin görüntü kalitesine de yansımaktaydı.

4. ARNAVUTLUK VE SİNEMASINDA POST- KOMÜNİST DÖNEMİ

1985 yılının 11 Nisan gününde Enver Hoxha'nın ölüm haberi Arnavutluk'ta yeni bir dönemin habercisiydi. Hoxha muazzam bir törenle milli kahramanların gömüldüğü mezarlığa defnedildi. Hoxha, 40 seneden fazla bir süre zarfında bu Balkanlar'ın köşesindeki küçük ülkenin tek iktidarı olmayı başarmıştır. Onun etkileri Arnavut halkının sosyal hayatının hemen her yerinde hissedilebiliyordu ve geriye yalnız bir ülke bırakıyordu. Enver Hoxha döneminin zalimlik, infazlar ve diğer baskıcı unsurlarının dışında görülmeyen ve pek dillendirilmeyen bir de iyi tarafları vardı. Bu olumlu faktörlerden bahsetmek gerekirse, ülkede tarımı geliştirmiş yoktan bir sanayi var etmeyi başarmış, eğitim ve sağlık alanında önemli başarılar elde etmeyi başarmıştır. Hoxha'nın Arnavut halkına bıraktığı mirasların biri de korku ve şüphe olmuştur. İnsanlar hala herkese casusmuş gibi yaklaşım herkesten korkar olmuştur (Vickers, 2001, s.209). Enver Hoxha'nın ölümünden 2 gün sonra yerine Ramiz Alia geçmiştir. Alia hemen olmasa da 1980'lerin sonlarında Enver Hoxha'nın politikalarından uzaklaşmaya başlamıştır. Ülkede birkaç alanda özgürlük yaşansa da bunların yeterli olmadığı hissediliyordu. Alia döneminde Arnavut dış politikasında normalleşmeye gidilmiş ve komşu ülkeler ile raporlar düzelmeye başlanmıştır. Yunanistan 1987 yılında Arnavut ile olan savaş durumunu kaldırmıştır. Bilindiği gibi Yunanistan 1945'ten beri hiç savaşmasa da, diplomatik durum olarak Arnavutluk ile savaş halindeydi. Arnavutluk, 1988 yılında Belgrad'ta toplanan dış işleri bakanları konferansına katılarak bir ilke daha imza atar (Vickers, 2001, s.210, 211). Ancak Arnavutluk'un Hoxha zamanında benimsediği izolasyon politikaları sonucunda ülke ekonomik olarak korkunç bir durumdaydı. Bu durum daha sonra gerçekleşecek olan öğrenci ayaklanmalarını ve göç krizlerini tetikleyen en önemli faktör olacaktır.

Arnavutluk dağılan komünist ülkeler dominosunun Avrupa ayağındaki son parçasıydı. 1990 yılında sisteme karşı, öğrencilerin önderliğinde yapılan ilk protestolar düzenlenmiştir. Aynı senenin temmuz ayında, kötüleşen ekonomik durumla birlikte daha iyi bir yaşam sürdürmek adına birçok kişi çeşitli Batı ülkelerinin elçiliklerine sığınmıştır. Yaşanan bu olaylar iktidarın bazı reformlara gidilmesini zorlamıştır. Bu reformlardan biri de diğer partilerin açılmasıydı. 1990 yılının aralık ayında Demokrat Parti kurulmuştur. 1991'de 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez seçimlere gidilmiştir. Bu seçimlerin galibi ise İşçi Partisi ile Ramiz Alia kazanmıştır. Ancak gerek halkın bu seçimlerde hile olduğuna inanması gerek ise kötüleşen ekonomik durum, ülkedeki gerilimi tırmandırarak Ramiz Alia'nın kurduğu hükümetini istifa etmesini zorlamıştır. 1992'de yapılan ikinci seçimlerde ise iktidara ilk kez Komünist Parti'den başka bir parti olan Demokrat Parti gelmiştir. Sali Berisha'nın önderliğinde oluşturulan yeni hükümette köklü değişimlere gidilmiştir (Sulstarova, 2002, s.55).

1991 yılında "Kinostüdyo" da iflas ettikten sonra 4 departmana ayrılmıştır. Bunlar Alba Film, Alba Film Dağıtım, Alba Film Animasyon ve Arnavutluk Devlet Film Arşivi olmuştur. Bu geçiş süreci boyunca film çalışanları oldukça ağır bir şekilde etkilenmiştir. Yönetmenlerin birkaçı özel televizyonlarda çalışmaya başladı. Kalanlar ise ya işsiz kalmış ya da zoraki olarak başka sektörlerle yönelmiştir. Komünist dönemde yeni jenerasyonların yetişmesinde kilit rol oynayan ve aynı zamanda bir film okulu olarak görülen "Kinostüdyo" nun dağılması ülkede film eğitimi konusunda doldurulması güç bir boşluk oluşturmuştur (Williams, 2012, s.231-232).

Kuşkusuz bu siyasi değişimler en çok sinema salonlarını vurmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası devletleştirilen az salonun yanı sıra ülke etrafında açılan tüm sinema salonlarının hepsi de birer devlet malı olduğundan dolayı devletin iflas etmesi ile birlikte terkedilmeye yüz tutmuştur. Bunların bazıları özelleştirme süresince meyhane, bar, gazino ve kumarhane olarak işletilmek üzere özel sektöre satılmıştır. Bu olay sinema sektörünü oldukça etkilemiştir. 1920'li yıllardaki aydınlar tarafından verilen mücadeleler ile yeni nesillerin kumarhane ve türevleri yerlerden uzak tutulması için çağrılar yapılırken bugün ise sinema salonları tam tersi bar, kumarhane ve gazinoların açılması için satılmaktadır (Hoxha, 2004, s.32).

Başlayan yeni dönemde artık filmlerin üretilebilmesi için yabancı film şirketleri ile ortak çalışmalar kaçınılmaz olmuştur. Bu ortaklıkların önünü ise "Kolonel Bunker / Albay Korugan" (1996) filmi ile Kujtim Çashku (Kujtim Çaçku) açmıştır. Gerek komünist rejimin baskıları sonucu oluşan oto sansür algısının kırılması, gerek ise de dış dünyaya açılarak farklı akım ve olayları görmekten kaynaklanan etkileşimler bu sinemanın değişmesini sağlamıştır. Artık kötü ve iyinin keskin ayırımı, olayların siyah ve beyaz olarak anlatımından kaçınılmaya başlanmış daha karmaşık karakterlere yer verilmeye başlanmıştır. Artık Arnavut sinemasının kahramanları, her sistemde denge kurup yaşamaya çalışan sıradan insanlardı. Dolayısıyla filmlerde bu "sıradan" insanların günlük sorunlarına yer verilmekteydi. Arnavut sinema tarihinde ilk kez komünist rejim eleştirilmeye başlanmıştır (Lako, 2002, s.19).

Tüm bu oluşan olumsuz durumlar ülkedeki sinema alanındaki çalışmalar, festivaller ve yeni kadroların oluşmasında güçlü bir etken olarak durmaktaydı. Yukarıda da belirtildiği gibi "Kinostüdyo" nun dağılması ile birlikte yeni kadroların oluşması için eğitim açısından büyük bir boşluk oluştu. Bu krizler 1996-1997 yılında patlak veren iç karışıklık ile birlikte daha da büyüdü ve 2004'e kadar devam etti. Bu krizlerden etkilenen film festivali de düzenli yapılamamaktaydı. Bu dönemin en başarılı yönetmenleri olan Kujtim Çashku, Gjergj Xhuvani, Besnik Bisha gibi yönetmenler Arnavutluk'ta festival eksikliğinden dolayı isimlerini uluslararası arenada daha fazla duyurmaya başladı. Bu dönemdeki bir diğer eksiklik ise akademik anlamda oluşan çalışma eksikliğidir. Bu boşlukta Arnavut sineması ile ilgili yayınlanan tek kitap 1997 yılındaki "Arti i Shtate Ne Shqiperi / Arnavutluk'ta Yedinci Sanat" adlı kitaptır (Williams, 2012, s.233).

Görüldüğü üzere Arnavutluk'un yeni düzene geçiş süreci birçok anlamda karmaşık bir hal almış durumdaydı. Ancak bu durumdan bazıları yakınırken bazıları ise ayak uydurarak yeni yollar açma niyetinde olduğunu görebiliyoruz. Birçok alanda olduğu gibi sinemada da yaşanan krizlere rağmen hala bir şeyler üretmeye çalışan Kujtim Çashku, Besnik Bisha, Vladimir Prifti ve Gjergj Xhuvani gibi birçok yetenekli yönetmen bulunmaktadır.

Bu geçiş döneminde ise film çekmeyi başaran Gjergj Xhuvani ise "Kolonel Bunker / Albay Korugan" (1996) filmi ile oldukça önemli başarılar elde etmiştir. Komünist dönem sonrası Arnavutluk'ta çekilen ilk ortak yapım olma unvanını da taşıyan film birçok ülkede ödül almıştır. Film; askeri eğitim için Polonya'ya gönderilen Nuro Meto'nun Arnavutluk'a dönüp yeni görevine getirilmesi ile başlar. Nuro Meto, Polonya'da bir askeri okulda öğrenim görmüş ve orada piyanist Anna'yla evlenmiştir. Kısa bir süre sonra Meto, Arnavutluk'ta önemli bir göreve atanınca Anna da onun yanına gelir. Arnavutluk'un Doğu Bloğu'ndan kopmasından sonra, Meto, totaliter Enver Hoca rejimi yetkililerince, olası "hayali" bir saldırıya karşı bir savunma sistemi kurmak üzere görevlendirilir. Ülkenin dört bir yanına 800.000 civarında "korugan"⁴ inşa eden Nuro Meto sonunda "Kolonel Bunker" yani "Albay Korugan" olarak anılmaya başlar. Ancak bu projenin sonunda yaşanan hayal kırıklıkları albayı da delirtir.

Film, Enver Hoxha'nın "Koruganlaştırma" süreci olarak da bilinen ve ülkede 800.000'e yakın koruganın ülkenin her yerine inşa edildiği 1974-1981 döneminde geçmektedir. Ülkedeki dış ülkelerle yapılan ilk ortak film yapımı olma özelliğinin yanı sıra "Albay Korugan" filmi izolasyonun da kalkmasıyla birlikte Arnavutluk tarihinde o zamanın en çok festival gösterimi alan filmi olmuştur. Film, 1997 yılında Oscar Ödülleri'nin En İyi Yabancı Film dalında Arnavutluk'u temsil etmeyi başarmıştır. Aynı zamanda Bastia'da düzenlenen Akdeniz Film Festivali'nde de Eleştirmenler Ödülü ve Venedik Film Festivali'nde de Unesco Ödülü'ne layık görüldü. "Albay Korugan" Arnavutluk'ta ise 2000 yılında düzenlenen Arnavut Film Festivali'nin birincilik ödülünü kazanmıştır. Film aynı zamanda İzmir Festivali'nde 1997'de Jüri Özel Ödülü'ne layık görülmüş ve 17. İstanbul Film Festivali'nde de gösterilmiştir (Hoxha, 2004, s.397).

Geçiş dönemi olarak adlandırılan bu dönemin sonrası yine Kujtim Çashku'nun bir eseri ile gerçekleşmiştir. 2005 yılında Arnavut Sineması'nda dramatik bir dönüş sağlandı. Kujtim Çashku'nun o sene ortaya çıkarttığı eser olan "Syri Magjik/Sihirli Göz" (2005) filmi ile o zamanın filmlerinin diktatörlük ve göçmenlik temalarından çıkarak medya sektörünün yozlaşmasını ele almıştır. Sinemadaki olumlu adımlardan bir diğeri yine Kujtim Çashku önderliğinde Arnavutluk'ta açılan ilk özel film okulu olan "Marubi" Film Okulu'nun açılmasıdır. Bu olay Arnavutluk'ta film gelişimini oldukça olumlu bir şekilde etkilemiştir. Okul, Arnavutluk'un en iyi sinemacı ve sinema akademisyenlerini bir araya getirmekle kalmayıp birçok ülkeden gelen sinemacı ile zenginleştirilmiş durumdadır. Kadro bakımından zengin olan okulun aynı zamanda birçok ülke tarafından diploması tanınmaktadır. Ülkede sinema alanında yaşanan bu pozitif olayların bir diğer nedeni de sakinleşen siyasi ve ekonomik ortamdır. Son olarak 1996-1997 krizini atlatan Arnavutluk'ta yavaş yavaş olumlu gelişmeler yaşanmaya başlamış bu durum her alanda olduğu gibi sinema ve sanata da etki etmiştir (Williams, 2012, s.239).

Arnavut Sineması'ndaki bir diğer olumlu gelişme ise kuşkusuz yeni bir festival olan "Tiran Film Festivali" ile tanışması olmuştur. 2003 yılında ilki düzenlenen bu festivalde her sene dünyanın dört bir yanından gelen filmler Arnavut seyircileri ile buluşuyor. Bu festival ile birlikte Arnavutluk ilk yabancı filmlerin gösterildiği bir film festivaline kavuşmayı başarmıştır. Festivalin her sene

⁴ Ateş etmeye imkân verecek biçimde hazırlanmış delik ve mazgalları bulunan yer.

sinema alanı ile ilgili düzenlediği çeşitli atölyeler de bu sinemanın gelişiminde ayrı katkıda bulunmaktadır.

Bugün Arnavut sinemasına yeni bir nefes aldırın Gjergj Xhuvani, Kujtim Çashku, Besnik Bisha, Artan Minarolli gibi yönetmenler Arnavut Sineması'nda "Yeni Dalgacıları" olarak da görülmektedir. Nitekim "Tirana Viti Zero/Tirana Sıfır Yılı" (2001), "Parullat/Sloganlar" (2001), "Lindje, Perendim, Lindje/Doğu, Batı, Doğu" (2009) filmleri ile bu yönetmenler yakaladıkları başarı ile birçok uluslararası festivaldeki eleştirmenler tarafından olumlu tepkiler almayı başarmıştır (Sejko, 2008).

Uluslararası araştırmalar bağlamında baktığımızda ise durum o kadar da parlak görünmemektedir. 1974 yılındaki Fransızlar'ın yazdıkları "Le Cinema Albanais"den bugüne dek Arnavut sineması ile ilgili yeterli çalışmaları görememekteyiz. Dina İordanova'nın detaylı olarak incelediği "Balkan Sineması" kitabında bile anlatılan toplam 75 filmde sadece 2 tanesi Arnavutluk sinemasından örneklerdir. Benzer bir şekilde Richard Taylor'un editörlüğünü yaptığı "BFI Companion to Eastern European and Russian Cinema" (2008) kitabında da Arnavut sineması neredeyse yok sayılmıştır. Kitapta Arnavut sineması figürlerinden bahsedilen tek isim dünyaca ünlü yazarlardan olan İsmajl Kadare'nin ismidir. Zira Kadare'nin birçok eseri filmlere uyarlanmıştır. Dina İordanova'nın Kadare üzerine yazdığı kısa tanıtma yazısında da sinema ile olan bağından çok yazarın bir romancı olarak özellikleri ve başarıları ile ilgilenmiştir. Aynı şekilde Stojan Pelko'nun Manaki Kardeşler ile ilgili yazısında Arnavutluk ile olan bağları tamamen yok sayılarak anlatılmıştır (Williams, 2012, s.240-241).

Günümüz Arnavutluk sinemasında artık eski "Kinostüdyo"dan gelen dogmatik estetik anlayışından koptuğunu görüyoruz. Geçiş döneminde bile daha birkaç sene öncesinden tabu olarak görülen birçok konunun yeni filmlerde ele alınıp eleştirilmesi bunun en iyi göstergesidir. Arnavutluk bugün hem geçmiş totaliter rejimi hem de 90'lar sonrası süreçteki geçmişini değerlendirip eleştirecek duruma gelmiştir. Açılan yeni eğitim olanaklarının da uluslararası olması ve Arnavut izleyicilerin "Tiran Film Festivali" sayesinde her sene dünyanın farklı yerlerinden gelen filmler üzerinden edindikleri tecrübe ile birlikte artık sinema alanında irdelenen konular yerel konulardan çok uluslararası düzeyde sorunsallar olmaya başlamıştır. Arnavut sineması akademik anlamda da uluslararası arenada merak konusu olmaya başlamıştır (Williams, 2012, s.241).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Arnavutluk sinema tarihini irdelemeden önce ilk olarak Arnavutluk tarihini, özellikle sinemanın doğuşu ile aynı döneme denk gelen Osmanlı sonrası Arnavutluk'un tarihsel gelişimi ve ideolojik yapı ve değişimleri bilmek gerekir. Arnavutluk'un bu tarihsel süreç boyunca yaşadığı farklı ideolojik yapılanma, savaşlar ve kültürel dönüşümler göze alınarak çalışma 3 ana bölüme ayrılarak incelenmiştir.

Arnavutluk'un sinemasının çok geç doğmasından yola çıkarak, Arnavutluk'ta sinema kültürünün o yıllara kadar var olmadığını düşünmek yanlıştır. Zira yazıda bahsedildiği gibi Arnavutluk'ta 1900'lerin başından beri sinema salonları, gazetelerde sinema yazıları, sinema dergileri vs. gibi sinema kültürünün birer parçası olan birçok unsur bulunmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrası döneme kadar sinema üretimi yapılamasa da Arnavutluk'ta o döneme kadar yaşanmış olan tüm siyasi iç dinamiklerde yaşanan değişim ve gelişmeler, sinema sanatına bir şekilde yansımıştır. Buna örnek vermek gerekirse eğer kraliyet döneminde erotik filmlerin yaygınlaşması, devrim temalı filmlerin ülkede gösteriminin yasaklanması veyahut

İtalyan işgali döneminde sinemalarda faşist ideolojiyi savunan filmlerin yayılması örneği de verilebilir.

Çalışmanın 2. bölümünü oluşturulan komünist rejim dönemi ise aynı zamanda Arnavut sinemasının da doğuşuna denk gelmektedir. İlk dönemde yaşanan politik konjonktürlerin değişimi sonucunda, sinema salonlarına yansıyanlar bu dönemde Arnavut filmlerine yansımaya başlamıştır. Arnavutluk'un Yugoslavya, Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti ile olan siyasi ilişkileri dolaylı biçimde sinema üretim sayısından, filmlerin içeriğine kadar yansiyabiliyordu. Buna ek olarak bir de Komünist Parti'nin baskıcı politikaları doğrultusunda kurdukları kontrol mekanizmasının sinema ayağı da bulunmakta. Ancak tüm bu olumsuz durumlara rağmen, o dönemin Arnavut sinemasından "Debatik", "Lulekuqet Mbi Mure / Duvardaki Çiçekler", "Gjeneral Gramafoni / Gramafon General", "Luftetari i Madh, Skenderbeu / Büyük Savaşçı, İskender Bey" gibi başarılı ve yenilikçi filmler de ortaya çıkmayı başarmıştır.

Komünizm sonrasının ele alındığı son bölümde de görüldüğü üzere Arnavutluk'un genel durumunda olduğu gibi sinemanın da trajik bir üretim krizine girdiği anlaşılıyor. Komünist dönemin "Film Fabrikası" olarak tanımlanan "Kinostüdyo" bile yeni piyasa şartlarına yenik düşerek küçük departmanlara ayrılıp özelleştirilmiştir. Ancak tüm bu olumsuz şartlara rağmen ülkede sinema üretimi durmamış aksine uluslararası arenada başarı yakalamaya başlamıştır. Bunun sebebi ise kazanılan ifade özgürlüğü olmuştur. Arnavutluk'un serbest piyasa ekonomisine geçişi ile birlikte birçok "Kinostüdyo"nun elemanı olan yönetmen yeni sisteme ayak uyduramayarak ya emekliye ayrıldı ya da başka bir sektöre yönelmeye mecbur kaldı. Ancak Kujtim Çashku, Prifti, Minarolli ve sonradan sinema sektörüne giriş yapan Gjergj Xhuvani gibi yönetmenler bu dönemde Arnavut Sineması'na yeni bir anlayış getirerek oldukça başarılı işlerin altına imza atmayı başarmıştır. Buna rağmen geçmişteki "Kinostüdyo"nun film tecrübesinden tamamen bir kopmadan söz etmek mümkün değildir. Zira bugün bile çoğu yönetmenin tecrübesinde "Kinostüdyo" yer tutmaktadır. Bunun yanı sıra izleyicilerde de şaşırtıcı derecede 1945-1991 zamanlarında çekilmiş filmlere karşı bir merak ve özlem bulunmaktadır. Bugün ülkenin her yerinde bulunan medya sektörünün omurgasını "Kinostüdyo"dan ayrılanlar oluşturmaktadır.

Bugün serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan Arnavutluk'ta her sektör gibi sinema da yeni koşullara ayak uydurmaya çalışmaktadır. Artık tüm Balkan ülkeleri ve eski Doğu Bloku cumhuriyetlerinde olduğu gibi film yapımı için devletten çok ortak yapımlar zorunlu hale gelmiş gibi gözükmektedir. Ancak bu "ayak uydurma" sürecinin bir de tehlikeli yanı vardır. Bu tehlikeli durum, küresel dünya ile uyum gösterirken kendi değer ve bakış açılarından uzaklaşmaktır. Bu yüzden Arnavut sinemasının sağlıklı bir şekilde ilerlemesi ve bu ilerlemenin sadece nicel anlamda olmaması için sinemacıların kendi anlatım biçimlerinden uzaklaşmaması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Amstrong, D. H. (2005). *The Six Month Kingdom*. New York, I.B. Tauris Publishers.
- Akyol, G. (2007). *Balkan Politikasında Arnavutluk*. Isparta, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE.
- Artes, L. (2000). *Kinemaja e Pare u hap ne Balkan nga Idromeno*. Gazeta Shqiptare.
- Biberaj, E. (1998). *Albania in Transition, The Rocky Road to Democracy*. Colorado, Westview Press.
- Despot, İ. (2012). *The Balkan Wars in the Eyes of Warring Parties*. Bloomington, İUnivers,
- Hoxha, A. (1994). *Arti i Shtate ne Shqiperi Tiran*. Shtepia Botuese Albin.
- Hoxha, A. (2004). *Kinematografia Shqiptare Tiran*. Botimet Toena.
- Hoxha, A. (2007). *Historia e Kinemase ne Shqiperi, Tiran*. Shtepia Botuese İlar.
- Jelavich, B. (1999). *History of The Balkans- Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kabo, P. (2002). *Kinematografia Shqiptare ne Prag te 50 Vjetorit te Saj*. Gazeta Shekulli.
- Lako, N. (2002). *Kinematografia Shqiptare Ka Ndryshuar Apo Jo?*. Gazeta Shekulli, 11 Ocak 2002.
- Liehm, M. (1986). *Passion and Defiance: Film in İtaly from 1942 to the Present*. California: University of California Press.
- Mehilli, S. B. A. (2012). *Kinemaja Dhe Qyteti*. Tiran. Universiteti i Tiranës, Departamenti i Komunikimit Dhe Gazetarise vellimi.4.
- Murati, V. 2010) *Kinema Komunizem*. Standard, 30 Ağustos.
- Myftiu, A. (2003). *Koha e Filmit*. Shtepia Botuese e Akademise se Shkencave.

- O'Donnell, J. (1999). *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*. New York: Columbia University Press.
- Sejko, R. (2008). *Kinema e Shqiperise*.
<http://www.shqiptariitalise.com/component/content/article/37-shqiperi-itali/340-kinema-e-shqiperise.html> (Son erişim tarihi, 28.05.2016)
- Sulstarova, E. (2002). *Continuity and Change in National Discourse in Albania During National Awakening, Communism and Postkomunism Period*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Orta Doğu Teknik Üniversitesi, SBE.
- Vickers, M. (2001). *The Albanians, A Modern History*. New York: I.B. Tauris Publishers.
- Williams, B. (2012). *Red Shift: New Albanian Cinema and its Dialogue with the Old*. Aniko İmre(Ed), *A Companion to Eastern European Cinemas*, Wiley-Blackwell, p. 224-244.